

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อในจังหวัดเชียงราย

Ethnobotany of Tai Lue in Chiang Rai Province

โดย

จันทรรักษ์ โตวรานนท์
สำนักวิชาวิทยาศาสตร์

รายงานนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณประจำปี 2546

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

สัญญาเลขที่ RMFU 06/2546

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อในจังหวัดเชียงราย

Ethnobotany of Tai Lue in Chiang Rai Province

โดย

จันทรรักษ์ ไตวรานนท์

สำนักวิชาวิทยาศาสตร์

รายงานนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณประจำปี 2546

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

คำนำ

การศึกษาถึงประโยชน์ของพืชในด้านต่าง ๆ ของชาติพันธุ์ต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างหนึ่งซึ่งได้รับการสะสมและถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุ ดังนั้นการศึกษาถึงประโยชน์ของพืชแต่ละชนิดรวมทั้งชื่อชนิดพืชที่ถูกต้องและวิธีการนำพืชเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง จะสามารถทำให้นานาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนในที่สุด

บทคัดย่อภาษาไทย

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อ หมู่บ้านท่าข้าม อ.เวียงแก่น จังหวัดเชียงราย พบพืชที่ใช้ประโยชน์ทั้งหมด 270 ชนิด 80 วงศ์ โดยเก็บข้อมูลจากการสำรวจและการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้านเกี่ยวข้อท้องถิ่น ส่วนที่ใช้และวิธีการเตรียม และทำการวินิจฉัยชื่อวิทยาศาสตร์ พบว่าการใช้ประโยชน์จากพืชอย่างกว้างขวาง อาทิ พืชอาหาร 146 ชนิด พืชสมุนไพร 74 ชนิด พืชเศรษฐกิจ 7 ชนิด พืชประกอบพิธีกรรม 21 ชนิด และพืชประโยชน์อื่น ๆ 43 ชนิด

Abstract

An ethnobotanical study was carried out among Tai Lue people in Takham village, Wiang khan District, Chiang Rai province, Thailand. A list of 270 plants belonging to 80 families has been compiled based on field survey and interview. The scientific and vernacular names of plants, their uses of the plants, the part of the plant used, and the preparation are presented. Plants are widely used as food (146 species), medicine (74 species) economic plants (7 species), religious ceremonies (21 species), and miscellaneous plants (43 species).

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยพหุศาสตร์พื้นฐานของชาวไทยเชื้อในจังหวัดเชียงราย ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

โครงการฯ นี้สำเร็จได้ด้วยดีต้องขอขอบคุณผู้ใหญ่วัยและผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้านรวมทั้งชาวไทยเชื้อในหมู่บ้านทุกคนที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะผู้ช่วยผู้ใหญ่วัยที่ได้อำนวยความสะดวกในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการติดต่อสื่อสารกับชาวบ้าน

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์	2
1.3 ระยะเวลา	2
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 ประวัติความเป็นมาของชาวไทลื้อในจังหวัดเชียงราย	3
2.2 การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในภาคเหนือของประเทศไทย	4
2.3 การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในต่างประเทศ	6
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	
3.1 หมู่บ้านที่ทำการศึกษา	8
3.2 ผู้ให้ข้อมูล	8
3.3 วิธีการเก็บข้อมูล สัมภาษณ์และเก็บตัวอย่างพรรณไม้	8
3.4 การอัดพรรณไม้	8
3.5 การวินิจฉัยชื่อพืช	8
บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย	
4.1 พืชอาหาร	10
4.2 พืชสมุนไพร	32
4.3 พืชเศรษฐกิจ	46
4.4 พืชประกอบพิธีกรรม	46
4.5 พืชประโยชน์อื่นๆ	47
4.6 พืชที่มีประโยชน์มากกว่า 1 ด้าน	47
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา	57
บรรณานุกรม	58

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร	12
ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร	34
ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่นๆ	49

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดหนึ่งซึ่งมีความหลากหลายทางชนชาติหรือชาติพันธุ์มากมายถึง 30 ชาติพันธุ์ด้วยกัน ประกอบไปด้วยคนเมืองและชาติพันธุ์ที่ส่วนใหญ่อพยพมาจากประเทศจีนอาทิ ไทลื้อ จีนฮ่อ ม้ง เข้า ลีซอ อาข่า (บุญส่ง, 2547) ซึ่งแต่ละชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ ในประเทศไทยได้พึ่งพาประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ในการดำรงชีวิตบนความจำเป็นพื้นฐานทั้งทางด้านอาหาร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และปัจจัยใช้สอยในชีวิตประจำวัน (เสถียร, 2542) ชนชาติไทลื้อเป็นชนชาติหนึ่งที่ได้อพยพเข้ามาในเขตจังหวัดเชียงราย ไทลื้อมีหลายสาย ได้แก่ ลื้อแจ่ง ลื้อน้ำอู ลื้อเชียงรุ่ง ลื้อห้วยเม็ง ลื้อเชียงคำ ส่วนใหญ่จะเรียกชื่อตามแหล่งที่อยู่เดิม โดยเส้นทางการเดินทางจะผ่านทางเมืองหลวงพระบางเขตอินโดจีนของฝรั่งเศส (บุญส่ง, 2547) โดยหลักแหล่งดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีน ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีระบุว่า ชาวไทลื้อดำรงความเป็นชนชาติมานานกว่า 2,000 ปี ซึ่งมีความเชื่อกันว่าอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายครั้ง ทั้งเหตุผลทางการเมืองและเหตุผลในการดำรงชีวิต โดยอพยพเข้ามาอาศัยทำกินบนผืนแผ่นดินทางตอนเหนือของประเทศไทย (สมเจตน์, 2535) การที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ได้อพยพเข้ามาอาศัยในเขตจังหวัดเชียงรายก็มิได้มีมือเปล่าแต่ทว่า การอพยพมาได้มีการนำเอาความรู้ต่าง ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมติดตัวมาด้วย ซึ่งความรู้เหล่านั้นได้มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไปสู่ชนรุ่นต่อ ๆ ไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสืบทอดมรดกทางด้านความรู้ เป็นการแสดงออกทางภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหนึ่ง และมีการบูรณาการความรู้เหล่านั้นให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ที่ตนเองอาศัยอยู่ได้ตลอดระยะเวลาชยาวนาน ในช่วงหลายปีที่ผ่านมากระแสยุคโลกาภิวัตน์หรือจะเรียกอีกนัยหนึ่งว่ายุคโลกไร้พรมแดน ทำให้มีการถ่ายโอนหรือถ่ายทอดข้อมูลต่าง ๆ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ไปยังอีกซีกโลกหนึ่งได้ด้วยความรวดเร็ว โดยอาศัยเครื่องมือและเทคโนโลยีทางการสื่อสารที่ทันสมัย ปัจจุบันประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งซึ่งได้รับกระแสของการเปลี่ยนแปลงจากโลกยุคโลกาภิวัตน์เช่นกัน โดยได้รับอิทธิพลจากประเทศซีกโลกตกเป็นหลัก ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม มีการลอกเลียนแบบทำให้ประชาชนทุกคนเป็นแบบแผนเดียวกัน ซึ่งนำไปสู่การสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเป็นอยู่เป็นอย่างมาก รวมถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์ก็แสดงให้เห็นในเรื่องของภาษา การแต่งกาย โดยเฉพาะการสูญเสียภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ โดยปราศจากการจดบันทึกหรือถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ไปแล้วอย่างมากมาย เนื่องจากความเจริญในด้านการพัฒนา สังคมและเศรษฐกิจของประเทศในกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้นการมี

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเร่งด่วน ก่อนที่ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดและสั่งสมมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนของชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มที่ยังหลงเหลืออยู่จะมลายไปพร้อมกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน

การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านเป็นการศึกษาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างหนึ่ง จึงเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเร่งให้มีการศึกษาโดยเร่งด่วน ซึ่งข้อมูลพฤกษศาสตร์พื้นบ้านสามารถบ่งบอกถึงศักยภาพความเป็นไปได้ในการค้นพบผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ หรือพบแนวทางในการพัฒนาการใช้พืชพื้นเมืองให้เกิดประโยชน์สูงสุดแบบยั่งยืน เพราะการใช้ประโยชน์พืชตามประเพณีนิยมของกลุ่มชนอาจนำไปสู่ศักยภาพของการใช้ประโยชน์พืชชนิดใหม่ ดังเช่น มะเขือเครือ (*Sechium edule*) แต่เดิมเป็นพืชพื้นเมืองของชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ โดยบริโภคผลและยอด ปัจจุบันเป็นพืชเศรษฐกิจอย่างหนึ่งของชนกลุ่มน้อยบนดอยแม่สลอง

1.2 วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาถึงความหลากหลายทางชนิดพืชที่ชาวไทยลื้อนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ อาทิ พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชเศรษฐกิจ พืชที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ

1.3 ระยะเวลา

12 เดือน

บทที่ 2

ทบทวนเอกสาร

2.1 ประวัติความเป็นมาของชาวไทยลื้อในจังหวัดเชียงราย

ชาวลื้อหรือไทลื้อ เชื่อกันว่ามีถิ่นฐานเดิมอยู่บริเวณ เขตสิบสองพันนา มณฑลยูนนาน ประเทศจีนตอนใต้ ปัจจุบันมีชาวไทยลื้ออาศัยอยู่ทั่วไป ทั้งเขตประเทศจีน พม่า ลาวและภาคเหนือของไทย ได้แก่บริเวณ จังหวัดน่าน พะเยา ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ และเชียงราย สำหรับในจังหวัดเชียงรายพบว่า มีชาวไทยลื้อหลายกลุ่มอยู่กระจายทั่วจังหวัด อย่างเช่น ลื้อแจ้หรือไตแจ้ อยู่บริเวณบ้านปอ ตำบลปอ บ้านท่าข้าม ตำบลม่วงยาย บ้านพร้าวกุด ตำบลครึ่ง อำเภอเวียงแก่น ในปัจจุบัน ลื้อน้ำอูหรือไตน้ำอู อยู่บริเวณบ้านท่าข้าม ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่นในปัจจุบัน ลื้อเชียงรุ่ง อยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำสาย อำเภอแม่สาย และลื้อห้วยเม็ง อยู่บริเวณบ้านห้วยเม็ง อำเภอแม่สาย ก่อนที่จะมีการอพยพย้ายออกไปตามแหล่งอื่น ๆ ในจังหวัด (บุญช่วย, 2547)

ไทลื้อที่อพยพเข้ามาอยู่ในจังหวัดเชียงรายนั้น ส่วนใหญ่มาจากประเทศจีน ซึ่งได้มีการนำพาเอาวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นเข้ามาด้วย และมีความแตกต่างจากคนพื้นเมืองโดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากพืช ทั้งการใช้ประโยชน์ในด้านอาหาร การใช้ประโยชน์ในด้านยารักษาโรค การใช้ประโยชน์ในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อท้องถิ่น การปลูกพืชเพื่อการค้า รวมถึงการใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เช่น สร้างบ้านเรือน อุปกรณ์ เครื่องใช้ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน (แสวง, 2544) ซึ่งเส้นทางการอพยพของไทลื้อในการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเชียงรายพบว่าได้อพยพผ่านมาจากประเทศลาว พม่า โดยมีเส้นทางอพยพ 2 เส้นทางคือ

1. เส้นทางการอพยพจากสิบสองพันนาโดยผ่านพม่ามาทางเมืองเชียงตุง เมืองของท่าขี้เหล็ก เข้ามาสู่เชียงราย และมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านไม้ลู่จน อำเภอแม่สาย ส่วนหนึ่งอพยพมาอยู่ที่บ้านหาดบ้าย อำเภอเชียงแสน โดยสมทบกับไทลื้อที่อพยพมาจากประเทศลาว บริเวณบ้านห้วยคาน น้ำ น้ำผู้ น้ำลู่ย์ แล้วข้ามแม่น้ำโขงมาสู่จังหวัดเชียงราย

2. เส้นทางการอพยพจากประเทศลาว ผ่านเมืองสิงห์ สุบ้านทราย บ้านปง บ้านก้อต้น บ้านป่ากา เมืองเงิน เมืองอ่า บ้านห้วยเสา แล้วข้ามแม่น้ำโขงเข้าสู่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณ บ้านห้วยเม็ง บ้านศรีดอนชัย และบ้านท่าข้าม บางส่วนอพยพผ่านเข้ามาทางจังหวัดน่าน แพร่ เข้ามาสู่เชียงรายและมาตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านโละ บ้านป่ากลาง บ้านลอม และบ้านปางหัด อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย (เสถียร, 2542)

ปัจจุบันประชากรในพื้นที่จังหวัดเชียงรายแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคนไทยพื้นราบ ซึ่งประกอบไปด้วย คนเมือง คนไทย ไทลื้อ ไทจีน ไทใหญ่ กลุ่มชาวไทภูเขา ประกอบด้วย อาข่า มูเซอ เข่า กะเหรี่ยง ลีซอ ม้ง กลุ่มจีนฮ่อ

ชาวไทลื้อในจังหวัดเชียงรายยังคงมีภาษาไทลื้อในการติดต่อสื่อสารกัน โดยภาษาไทลื้อ จัดเป็นภาษาไทหลวงในตระกูลภาษาไทย มีอักษรเป็นของตนเอง คล้ายคลึงกับอักษรล้านนา มีทั้งหมด 19 หน่วยเสียง มีวรรณยุกต์ 5 หน่วยเสียง ลักษณะพิเศษทางภาษาก็คือ มีการแปรเสียงวรรณยุกต์ของคำ เมื่ออยู่ในวลีและประโยค (กระทรวงมหาดไทย, 2544)

2.2 การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในภาคเหนือของประเทศไทย

การศึกษาพฤกษศาสตร์ท้องถิ่นมีอยู่ในหลาย ๆ พื้นที่ของจังหวัดเชียงราย โดยทั่วไปแล้ว มักนิยมศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านตามแหล่งชาติพันธุ์ต่าง ๆ เนื่องจากแต่ละชาติพันธุ์มีประเพณี และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่คนเมืองมักอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ราบทั่วไปซึ่งมีจำนวนมาก และชนกลุ่มน้อยบนเขตพื้นที่สูงชัน อาทิ การสำรวจอนุกรมวิธานไม้ยืนต้นในป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย ซึ่งทำการสำรวจและจัดจำแนกพันธุ์พรรณไม้ยืนต้นเพื่อศึกษาและบรรยายลักษณะทางสัณฐานวิทยา รวมทั้งรวบรวมข้อมูลในการใช้ประโยชน์ของพรรณไม้ยืนต้นระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ถึงเดือน มิถุนายน พบไม้ยืนต้น 56 ชนิด จัดอยู่ใน 27 วงศ์ โดยแบ่งตามประโยชน์พบพืชสมุนไพรจำนวนมากที่สุด รองลงมาได้แก่การใช้เนื้อไม้ในการก่อสร้างบ้านเรือน อุปกรณ์และเครื่องมือทางการเกษตร (จินดาพรและจิตร์รัตน์, 2543) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของพรรณไม้ยืนต้นในสถาบันราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย พบพืชที่ใช้ประโยชน์ 100 ชนิด แบ่งเป็นพืชสมุนไพร 50 ชนิด พืชใช้เนื้อไม้และอุปกรณ์ต่าง ๆ 73 ชนิด พืชอาหาร 44 ชนิด พืชที่ใช้เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ 17 ชนิด อาทิ ตะคร้ำ (*Garuga pinnata* Roxb.) ลำต้นและกิ่งใช้ในพิธีสืบชะตา และพืชที่ใช้เป็นสีย้อม 8 ชนิด (จุฑารัตน์และลำเจียก, 2544) (นภาพรและวชิรา, 2544) พบพืชสมุนไพรที่น่าสนใจได้แก่ กาสะดอง (*Milingtonia hortensis* L.f.) ใช้ดอกตากแห้งนำมาเป็นไส้ของบุหรี่ยี่ใช้ ใช้รักษาโรคจิตส์ค้างหมูก (นภาพรและวชิรา, 2544)

บางชุมชนได้มีการผสมผสานวัฒนธรรมที่ต่างกันได้อย่างลงตัวทำให้มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง เช่นชุมชนชาวพื้นเมืองของตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย เป็นชุมชนที่ประกอบด้วยชนพื้นเมืองเมืองและพื้นเมืองอีสาน ทำให้มีความหลากหลายของวัฒนธรรมการกินมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาซึ่งกันและกัน อาทิ ทุยหรือกระโดน *Careya sphaerica* Roxb. เดิมชาวทุ่งก่อไม่กินแล้วชาวอีสานกินเป็นผัก แต่ปัจจุบันก็มีการกินทุยทั้งสองกลุ่ม เช่นเดียวกับ เมี่ยง (*Camellia*

sinensis var. assamica) ซึ่งคนเหนือเขี้ยวเมียง (ใบชาหมัก) กับเกลือ แต่คนอีสานกินขอดีอ่อนเมียง กับเกลือ พริกและปลาแดก ปัจจุบันพบว่าชาวอีสานก็กินเมียงเหมือนชาวเหนือ ในการทำปลาร้า มักจะมีแมลงวันมาคอมและไข่ลงไปทำให้เกิดหนอนในปลาร้า ชาวอีสานมีภูมิปัญญาในการกำจัด หนอนเหล่านั้นโดยใช้ใบจี่หนอน (*Uraria picta* Desv. Ex DC.) คลุมไว้ด้านบนของภาชนะ ส่วนคนเหนือมีวิธีการในการกำจัดหนอนโดยใช้ต้น....คอตุง (*Tadehagi triquetrum*) แทนการใช้ต้นจี่หนอน เป็นต้น (เล็ก ศรีวรรณและจิตติพร, 2544) นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพืชผักพื้นบ้านในหมู่บ้านทุ่ง ต้ว ตำบลภูซาง กิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกันจังหวัดเชียงราย พบพืชผัก พื้นบ้านทั้งหมด 89 ชนิด (ธัญยาภรณ์และอรสา, 2542) จากการศึกษาพืชอาหารของชาวพื้นเมืองใน เขตตำบลนางแลและท่าสุดพบพืชอาหารสนใจ คือต้นปอผี (*Hydrolea zeylanica* (L.) Vahl) นอกจากนี้จะรับประทานได้แล้ว สามารถนำไปเป็นไม้ประดับได้เนื่องจากดอกยังมีความสวยงามมีสี ม่วง ดอกขนาดเล็ก (จันทราภรณ์, 2550)

นอกจากนี้ยังได้มีการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงรายซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นชนกลุ่มน้อยในเขตภูเขาสูงอาทิ จีนฮ่อ อาข่า มูเซอ ลีซอ เมี่ยน เป็นต้นดัง พบพืช อาหารพื้นเมืองที่มีศักยภาพที่จะพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น พุทธรักษากินหัว (*Canna edule* Ker-Gawl.) ทั้ง 5 ชาติพันธุ์มีการรับประทานหัวได้กินพุทธรักษา เช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าม้งในจังหวัด น่านที่รู้จักกรรมวิธีในการกินพุทธรักษากินหัว (จันทราภรณ์, 2541) น่าจะมีศึกษาวิจัยคุณค่าทาง โภชนาการและการปรับปรุงให้เป็นผลิตภัณฑ์แป่งชนิดใหม่ได้ สมุทรโคคม (*Sorghum vulgare* Pers. var. *saccharatum* Boerl. รับประทานลำต้นเหมือนอ้อย น่าจะมีการศึกษาและพัฒนาเป็นวัตถุดิบ ใหม่ในการทำน้ำตาลหรือผลิตแอลกอฮอล์ได้ (ชูศรีและปริทรรศน์, 2542) (จันทราภรณ์, 2541) ชาว อาข่าหรืออีค้อ หมู่บ้านดอยสะ โงะ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ในอดีตชาวอาข่าและชาวเขา ส่วนใหญ่จะสูบฝิ่น เมื่อเวลาไม่มีฝิ่นแล้วเกิดอาการลงแดง จะใช้เมล็ดของมะกล่ำตาช้าง (*Adenantha pavonina* L. var. *pavonina*) ต้มดื่มบรรเทาอาการที่เกิดขึ้น ซึ่งน่าที่จะทำการศึกษา สารเคมีภายในเมล็ดของมันเพื่อเป็นประ โยชน์ต่อการผลิตยาหรือสารที่เป็นประ โยชน์ในทาง การแพทย์ต่อไป (จิตติพร, 2540) นอกจากนี้พืชที่สามารถใช้ประโยชน์ในทางบวกแล้ว บางชนิดมี ฤทธิ์เป็นพิษเป็นอันตรายกับผู้บริโภค เช่น เพชฌฆาตสีทองหรือชาวม้งเรียกช้วน้าใต้ (*Gelsemium elegans* Benth) ชาวไทลื้อ หมู่บ้านปางหัด อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย มีการจัดการความ หลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรโดยมีการถ่ายทอดความรู้ 2 ระดับด้วยกันคือ ระดับครอบครัว และระดับหมู่บ้าน ปัจจุบันถ่ายทอดความรู้มีการขาดช่วงไปบ้างอาจเป็นเพราะการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สืบ การลงชุมชน ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญา

ท้องถิ่นการลดลงของความหลากหลายพืชสมุนไพร (เสถียร, 2542) จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากพืชมีอยู่ทั่วทุกพื้นที่ แสดงให้เห็นว่าผู้คนในท้องถิ่นรู้จักการใช้ประโยชน์จากพืชทั้งในด้านอาหาร การนำพืชมาทำเป็นยารักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ทั้งในเบื้องต้นและอาการเจ็บป่วยเรื้อรัง การนำพืชมาใช้ผนวกกับความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่นแสดงให้ความรู้และวัฒนธรรมที่ได้รับการสั่งสมและสืบทอดกันมา ควรค่าแก่การอนุรักษ์เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคต

2.3 การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในต่างประเทศ

การศึกษาพฤกษศาสตร์ในต่างประเทศมีการศึกษากันอย่างแพร่หลายในหลาย ๆ ประเทศ ได้แก่ ในประเทศเนปาลมีการใช้พืชเพื่อช่วยขับพยาธิถึง 39 ชนิด ซึ่งมีวิธีการใช้ที่แตกต่างกัน อาทิ ว่านน้ำ (*Acorus calamus* L.) ทองกวาว (*Butea monosperma* (Lam. Kuntze) กัญชง (*Cannabis sativa* L.) มะละกอ (*Carica papaya* L.) ชุมเห็ดไทย (*Senna tora* Roxb.) เป็นต้น (Bhattarai, 1992) ในเกาะ easter แปซิฟิกใต้ ได้ทำการศึกษาพืชสมุนไพร 25 ชนิด มีผลดังนี้ แผลไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ใช้ต้น *Aloe aborescens* Mill ในประเทศไทยใช้ต้นว่านจระเข้ (*Aloe vera* Burm.f.) แทน ขณะที่ปวดหัว ตัวร้อน เป็นไข้หวัดใหญ่ให้ใช้ตะไคร้ (*Cymbopogon citrates* Stapf.) ต้มน้ำดื่ม ซึ่งมีวิธีการคล้ายคลึงกับการใช้ในประเทศไทย ใช้ใบชบา (*Hibiscus rosa-sinensis* L.) ต้มให้ละเอียดแล้วบีบน้ำใส่แผลสด ใช้ใบหญ้าเอ็นชืด (*Plantago major* L.) ต้มน้ำดื่มทุกวันรักษาโรคมะเร็ง เป็นต้น (Holdsworth, 1992) ในจังหวัด Sepik ประเทศปาปัวนิวกินี พบพืชสมุนไพรที่น่าสนใจ นำเมล็ดมะละกอสุก (*Cariya papaya* L.) มาเคี้ยวรักษาอาการไอและปวดท้องได้ ซึ่งในเมล็ดมีสาร papain, mallic acid, carpain, 4-carpaine และ benzyl thiourea ใบอ่อนยาสูบ (*Nicotiana tabacum*L.) เคี้ยวเวลาปวดท้องหรือต้มน้ำดื่มแก้โรคหนองใน (Holdsworth and Balun, 1992) มีการศึกษาพืชสมุนไพรที่ใช้กับสัตว์ของชาวพื้นเมืองใน Madhya Pradesh ประเทศอินเดีย พบพืชสมุนไพร 31 ชนิด โดยใช้ยางเหนียวลำต้นกระโดน (*Careya arborea* Roxb.) ผสมกับน้ำมัน หรือลำต้นราชพฤกษ์ (*Cassia fistula* L.) ให้สัตว์ เคี้ยวเอื้องกินรักษาอาการท้องร่วงได้ รากต้นเจตมูลเพลิงขาว (*Plumbago zeylanica* L.) ให้แพะกินรักษาอาการปวดกระเพาะเนื่องจากท้องบวม ใบมะแว้งนก (*Solonum nigrum* L.) พอกบริเวณบวมของสัตว์เคี้ยวเอื้อง (Sikarwar, Bajpai, and Painuli, 1994) ในตำบล Dhenkanal เมือง Orissa ประเทศอินเดีย ชาว Kondh ใช้ต้นสังกรณี (*Barleria strigosa* Willd.) นำแป้งที่เมล็ดกินแก้ปวดท้องหรือนำรากมาต้มน้ำดื่มเมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับกระเพาะอาหาร นำลำต้นกระโดน (*Careya arborea* Roxb.) ต้มแก้โรคบิด เมล็ดชุมเห็ดเล็ก (*Cassia occidentalis* L.) ต้มผสมน้ำมันมะพร้าวทาบริเวณเกิด ใบบัวบก (*Centella asiatica* (L.) Urb.) มาคั้นน้ำทาแผลสด (Girach,

Siddiqui and Khan, 1994) ตอนใต้ประเทศซาอุดีอาระเบียใช้ต้น (*Rhus tetinorrhaea* Steud.) รักษาได้หลายอาหารเช่น ท้องร่วง แก้ไข้ ความผิดปกติของเลือด (Mossa, Rafatullah, Galal and Al-Yahya, 1995) ในจังหวัด Taounate ประเทศโมร็อกโก ศึกษาพืชสมุนไพรของ 2 ชนพื้นเมือง พบพืช 102 ชนิด 48 วงศ์ เป็นพืชที่เกี่ยวกับท้องและลำไส้มากที่สุดถึง 24% เช่นหัวผักกาดขาว (*Raphanus sativus* L.) รับประทานดิบ หญ้าแพรก (*Cynodon dactylon* Pers.) ใช้รากต้มน้ำดื่ม ขับพิษ (*Punica granatum* L.) รับประทานเปลือกผล แก้โรคเบาหวาน ข้าวโพด (*Zea mays* L.) นำเมล็ดมาต้มน้ำดื่ม แก้โรคเกี่ยวกับไต (El-Hilaly, Hmammouchi, and Lyoussi, 2003) ประเทศจอร์แดนมีการศึกษาพืชที่เป็นพิษในตอนใต้ของประเทศพบว่าพืชที่เป็นพิษ 125 ชนิด ในจำนวนนี้มี 53 ชนิดที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย และ ในจำนวนนี้ 80 ชนิด เป็นที่รู้จักดีในประเทศพื้นบ้าน อาทิ ผกากรอง (*Lantana canara* L.) หนุม้า (*Linum usitassimum* L.) มะแว้งนก (*Solomonium nigrum* L.) (Al-Qura'n, 2005) ในประเทศกานา ทำการศึกษาพืชสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคมะเร็งในชุมชน Wechiau พบว่าพืชที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย เช่น สะเดา (*Azadirachata indica* A.Juss.) มะม่วง (*Mangifera indica* L.) เป็นต้น (Asase et al., 2005) ในประเทศโตโกมีการใช้ มะระจีน (*Momordica charantia* L.) กันอย่างแพร่หลายโดยใช้รักษาอาการเกี่ยวกับกระเพาะและลำไส้มากที่สุด (Beloin et al., 2006) ในประเทศลาวมีการศึกษาพืชสมุนไพรในตำบล Paksan จังหวัด Bolikhamsai พบพืชสมุนไพร 55 ชนิด ใช้ผักแว่น (*Oxalis corniculata* L.) ทั้งต้นแช่น้ำดื่ม แก้โรค rheumatism กรดน้ำ (*Scoparia dulcis* L.) หรือ คนทีดิน (*Uraria rufescens* Schindl.) ใช้ทั้งต้นต้มน้ำดื่มรักษาโรคไตอักเสบ (Libman, Bouanmanivong, Southavong, Sydara, and Soejarto., 2006) ในประเทศจีนมีการศึกษาสมุนไพรที่ใช้ดื่มอาบเพื่อรักษาโรคต่าง ๆ ของชาวเขาเผ่าเข้าในยูนนาน มีพืชทั้งหมด 110 ชนิด ได้แก่ มะเกลือ (*Gelsemium elegans* Benth.) ใช้รักษาเกี่ยวกับผิวหนัง แผลเปื่อย ลิว และวัณโรคต่อมน้ำเหลืองบริเวณคอ คาวตอง (*Houttuynia cordata* Thunb.) ให้มดลูกกระชับ (Li, Long, Liu, Lee, Gua, Li, and Liu, 2006)

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

3.1 หมู่บ้านที่ทำการศึกษา

บ้านท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย คาดว่าน่าจะมีอายุประมาณมากกว่า 100 ปี เนื่องจากมีประชากรที่มีอายุสูงสุดที่เกิดที่หมู่บ้านอายุ 96 ปี

ปัจจุบันมีประชากร 174 ครัวเรือน ประชากรชาย 307 คน ประชากรหญิง 326 คน

(ข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้าน พ.ศ. 2549)

3.2 ผู้ให้ข้อมูล

เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน โดยมีการสอบถามจากผู้ใหญ่บ้านว่าในหมู่บ้าน มีผู้ใดบ้างที่มีความรู้เกี่ยวกับต้นไม้และเป็นหมอของหมู่บ้านบ้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน อายุ 50 – 90 ปี

3.3 วิธีการเก็บข้อมูล สํารวจและเก็บตัวอย่างพรรณไม้

สำรวจพรรณไม้พร้อมกับเก็บข้อมูลการประโชยน์จากพืชโดยการสัมภาษณ์ โดยสำรวจพรรณไม้ภายในหมู่บ้าน บริเวณพื้นที่ทำการเกษตรและพื้นที่ป่าชุมชนของหมู่บ้าน ทั้งนี้ข้อมูลที่สอบถามเพื่อการบันทึกได้แก่ เรื่องของการใช้ประโยชน์จากพืชในแง่ต่าง ๆ รวมทั้งวิธีการนำไปใช้ ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์รวมทั้งชื่อท้องถิ่น และเก็บตัวอย่างพืชทุกชนิด ในรูปของตัวอย่างสด ตัวอย่างแห้งและตัวอย่างดอง โดยทำการเก็บตัวอย่าง 3 ชิ้นต่อพืช 1 ชนิด

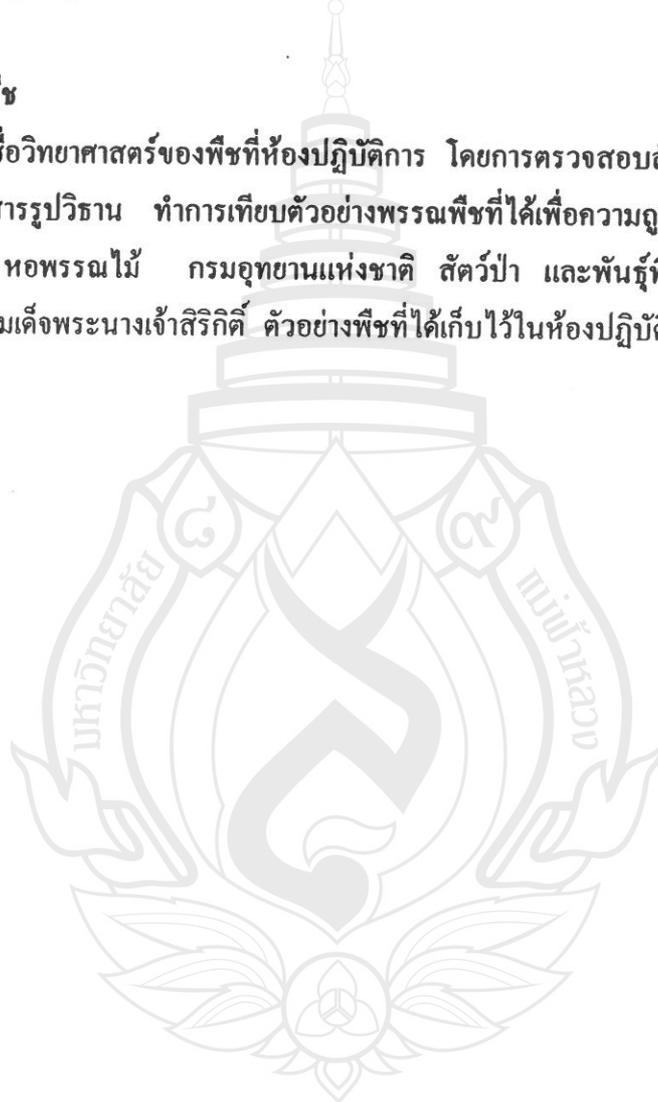
3.4 การอัดพรรณไม้

เลือกกิ่งพรรณไม้ที่โตเต็มที่ สมบูรณ์ไม่ถูกแมลงกัดหรือเป็นโรค ควรจะเป็นกิ่งที่มีโครงสร้างการสืบพันธุ์ เช่น ดอกหรือผลติดอยู่ด้วย ยาวประมาณ 18 นิ้ว จัดให้ขนาดพอดี อย่าให้เกินหน้ากระดาษและแผงอัด ถ้ามีขนาดใหญ่เกินแผงให้หักพบบ้าง เรียงให้ใบคว่ำข้างหงายข้าง เพื่อให้เห็นลักษณะของใบทั้งสองด้านขณะแห้งแล้ว แล้วพลิกกระดาษแผงที่เป็นคู่กันปิดทับลงไประหว่างพรรณไม้ชนิดหนึ่งๆ นั้นให้สอดกระดาษลูกฟูกชั้นไว้เพื่อช่วยให้ความชื้นระเหยออกไปได้เร็ว เสร็จแล้วก่อนปิดแผงใช้กระดาษลูกฟูกปิดทับทั้งสองด้านและผูกมัดไว้ให้แน่น เพื่อเวลาแห้งพรรณไม้จะได้เรียบ แผงอัดพรรณไม้หนึ่งๆ สามารถอัดพรรณไม้ได้หลายตัวอย่างแต่อย่าให้มีความหนาเกินไปเพราะจะทำให้ความชื้นระเหยออกไปได้ไม่สะดวก

นำผงอัคพรณไม้ตากแดด โดยให้วางผงอัคขึ้นทางใดทางหนึ่ง อย่างวางนอนตามด้านราบ ทั้งนี้เพื่อความชื้นในพรณไม้ได้ระเหยได้ง่าย การตากแดดพรณไม้มีกจะแห้งช้า ฉะนั้นต้องหมั่นเปิดออกตรวจ เพราะบางทีอาจมีแมลงกัดกินคอกใบอยู่ ก็เก็บออกเสีย และเปลี่ยนกระดาษใหม่เอากระดาษที่ขึ้นออก เพื่อช่วยให้แห้งเร็วขึ้น การตากแดดนี้หากมีแดดและเอาใจใส่ดีประมาณ 3 วัน พรณไม้ก็จะแห้ง และมีสีสดเกือบเหมือนธรรมชาติ แต่ถ้าไม่มีแดดก็สามารถนำผงอัคเข้าตู้อบ แต่อย่าใช้อุณหภูมิที่สูงมากเพราะจะทำให้พรณไม้ใหม่มีสีดำ

3.5 การวินิจฉัยข้อพิษ

ตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชที่ห้องปฏิบัติการ โดยการตรวจสอบลักษณะทางสัณฐานวิทยาและอาศัยเอกสารรูปวิธาน ทำการเทียบตัวอย่างพรณพืชที่ได้เพื่อความถูกต้องจากพรณไม้ต่าง ๆ ได้แก่ หอพรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชและหอพรณไม้สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ตัวอย่างพืชที่ได้เก็บไว้ในห้องปฏิบัติการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาพบว่า มีพืชที่นำไปใช้ประโยชน์ 270 ชนิด 80 วงศ์ สามารถแบ่งพืชตามลักษณะการใช้ประโยชน์ ได้ 5 กลุ่มหลัก ได้แก่ พืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชเศรษฐกิจ พืชพิธีกรรมและ พืชประโยชน์อื่น ๆ พืชอาหารคือการนำเอาส่วนใดส่วนหนึ่งของพืชหรือทุกส่วนมาบริโภคโดยตรงหรือประกอบอาหาร พืชสมุนไพรคือการนำเอาส่วนใดส่วนหนึ่งของพืชหรือทุกส่วนมาทำเป็นยารักษาโรคด้วยวิธีการต่าง ๆ พืชเศรษฐกิจคือพืชที่มีการปลูกไว้เพื่อการค้าขาย พืชพิธีกรรมคือพืชที่นำมาใช้ประกอบพิธีกรรมและความเชื่อคือพืชที่คนในท้องถิ่น พืชประโยชน์อื่น ๆ คือพืชที่อยู่นอกเหนือจากการใช้ประโยชน์ของพืชที่ได้กล่าวมาแล้ว

4.1 พืชอาหาร

ชาวไทลื้อนิยมบริโภคพืชผักพื้นเมืองที่หาได้ในหมู่บ้าน พบพืชอาหารที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและที่ปลูกไว้ในสวนครัวของบ้านทั้งหมด 146 ชนิด 59 วงศ์ (แสดงในตาราง 4.1) พืชอาหารที่เด่นและเป็นอาหารประจำชนเผ่าของชาวไทลื้อได้แก่ ยำแองและและขนมดอกช้อ กรุงบาดาลหรือแองและ(ชื่อไทลื้อ) (*Cyclea barbata* Miers) เป็นไม้เถาพบได้บริเวณที่โล่งของพื้นที่เกษตรกรรม และป่าบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ชาวไทลื้อไม่นิยมนำมาปลูกไว้ในบ้านเพราะสามารถเก็บได้ในป่า ชาวไทลื้อจะนำใบแองและมาคั้นเอาน้ำและตั้งทิ้งไว้จนแข็ง แล้วนำมาประกอบอาหารประเภทยำ เหมาะสำหรับจะเป็นอาหารที่ควบคุมน้ำหนักเพราะคั้นแองและมีใยอาหารที่ละลายได้ (soluble dietary fiber) (Arkarapanthu, Chavasit, Sungpuag, and Phuphathanaphong, 2004) ชาวไทลื้อนิยมทำขนมดอกช้อ *Gmelina arborea* Roxb. ซึ่งเป็นขนมประจำชนเผ่า โดยนำดอกมาตากแห้ง ชาวไทลื้อนิยมรับประทานขอดหรือใบอ่อนของพืชเป็นเครื่องเคียงกับลาบหรือน้ำพริก อาทิ

กระโดน (*Careya sphaerica* Roxb.) ผักเปม (*Eleutherococcus trifolius* (L.) S.Y.)

เล็บครุฑ (*Polyscias feuticosa* (L.) Harms) เนระพูสีไทย (*Tacca chantrieri* Andre.)

ส้มกบ (*Oxalis acetosella* L.) ขอบ้าน (*Morinda citrifolia* L.)

ผักเขียด (*Monochoria vaginalis* (Burm.f.) C.Presl ex Kunth)

บางชนิดยังมีสรรพคุณเป็นพืชสมุนไพร ได้แก่

ผักฮ้วนหมู (*Dregea volubilis* (L.f.) Hook.f.) ในประเทศจีนนำใบอ่อนของผักฮ้วนหมูมาแกงรับประทาน และยังสามารถใช้เป็นพืชสมุนไพรได้โดยให้เด็กรับประทานใบอ่อน เพื่อลดไข้ (Li, Gilbert, and Stevens., 2007)

ผักคาวตอง (*Houttuynia cordata* Thunb.) มีรายงานว่าผักคาวตองมีสรรพคุณรักษาอาการ
ไอและระดูขาว นอกจากนี้สารสกัดที่ได้จากใบสดยังมีฤทธิ์ต้านไวรัส herpes simplex virus type 1
(HSV-1) ไวรัสไข้หวัดใหญ่และไวรัส Immunodeficiency virus type 1 (HIV-1) โดยไม่มีพิษต่อเซลล์
(Lu, Liang, Yi, and Wu., 2006)

เนียมหูเสือ (*Plectranthus amboinicus* (Lour.) Spreng.) สามารถใช้เป็นพืชสมุนไพร
เกี่ยวกับระบบย่อยอาหาร โรคธาตุพิการ และอาการท้องร่วง (Lukhola, Simmonds, and Paton,
2006)

พืชที่นำยอดอ่อนมาประกอบอาหารได้แก่ พญาปล้องทอง (*Clinacanthus nutans* (Burm. f.)
Lindau) ผักขมหนาม (*Amaranthus spinosus* L.) ผักหนาม (*Lasia spinosa* (L.) Thwaites)
จุกโรหิณี (*Dischidia major* (Vahl) Merr.) สลิด (*Telosma minor* Craib) ผักปลั่ง (*Basella rubra* L.)
ผักคราด (*Acmella oleracea* (L.) R.K.Jansen)

พืชที่รับประทานดอกอ่อน อาทิ ผักคราด (*Acmella oleracea* (L.) R.K.Jansen) แคบ้าน
(*Sesbania grandiflora* (L.) Desv.) สะเดา (*Azadirachta indica* A.Juss. var. *siamensis* Valeoton)
กระเทียม (*Zingiber zerumbet* (L.) Sm.) ส่วนมะละกอ (*Carica papaya* L.) รับประทานดอกตัวผู้

พืชที่รับประทานผลดิบและสุก ได้แก่ กิ่งกกลม (*Polyalthia suberosa* (Roxb.) Thwaites)
มะตาด (*Dillenia indica* L.) สลอลเถา (*Elaeagnus latifolia* L.) ตะขบป่า (*Flacourtia indica*
(Blurm.f.) Merr.) กระดังใบ (*Leea indica* (Blurm.f.) Merr.) ข่อย (*Streblus asper* Lour.) เพกา
(*Oroxylum indicum* (L.) Kurz) ในประเทศลาวใช้เป็นพืชสมุนไพรแก้โรคเบาหวานได้ในโคน้ำ
รากคองเหต้าม (Libman, Bouanmanivong, Southavong, Sydara, and Soejarto., 2006) และเรียก
คั้นเพกาว่าคั้นมะลิดไม้ซึ่งตรงกับชื่อพื้นเมืองทางภาคเหนือและชาวไทลื้อ มะขามป้อม (*Phyllanthus*
emblica L.) ในประเทศเนปาลรับประทานน้ำคั้นจากผลเพื่อขับพยาธิ (Bhattarai, 1992)

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

สภาพที่

ACANTHACEAE

Clinacanthus nutans (Burm. f.) HC

Lindau

ใบ ยอด ประกอบอาหาร เช่น แกงใส่ไก่

ALLIACEAE

Allium tuberosum Roxb.

ปล้องทอง หอมแป้น

ใบ ประกอบอาหารหรือนำมาปิ้ง

AMARANTHACEAE

Amaranthus spinosus L.

ผักขมหนาม ผักโจม

ยอด ประกอบอาหาร เช่น แกง, ผัด

ANACARDIACEAE

Anacardium occidentale L.

ExH มะม่วงหิมพานต์

เมล็ด นำมาตากแห้งแล้วคั่วรับประทาน

Spondias pinnata (L.f.) Kurz

ExST มะม่วงหิมพานต์

ผล รับประทานผล

ANNONACEAE

Amorphophallus campanulatus

T มะกอก มะกอกบ้าน

หัว ประกอบอาหาร เช่น ยำหัวขย นำมาปอก

(Roxb.) Blume ex Decne

เปลือกและชะอวยบาง ๆ ต้มใส่ส้มโอบะขาม

บิบและคั้นหรือขนาดเอาน้ำออกดื่มหลาย ๆ

น้ำ บิบมะนาวหรือมะกรูดใส่ปรุงรสตามชอบ

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง			
<i>Annona squamosa</i> L.	น้อยหน่า	แก่นแฮด	ผลสุก	รับประทานสด	
<i>Lasia spinosa</i> (L.) Thwaites	ผักหนาม	ผักบอนน้ำ	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น คัมหรือนี้ง	
<i>Polyalthia suberosa</i> (Roxb.) Thwaites	กิ้งกือล้อม	มะหน้ำตั้ง	ผลสุก	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก	
ARACEAE					
<i>Colocasia gigantea</i> Hook.f.	คุณ	ผักตุน	ก้านยอด	ประกอบอาหาร เช่น ก้านดอกเอาเปลือกหุ้ม	
<i>Colocasia</i> sp.	บอนหวาน	บอนหวาน	ใบอ่อน	ออกหั่นแกงใส่ปลาและทำห่อนี้ง	
ARALIACEAE					
<i>Eleutherococcus trifolius</i> (L.) S.Y. Hu	ผักแปม	ผักแปม	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับส้มตำ	
<i>Polyscias feuticosa</i> (L.) Harms	เล็บครุฑ	เล็บครุฑ	ยอดอ่อน	ประกอบอาหาร	
				รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับถาด	

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

ประโยชน์

ASCLEPIADACEAE

Dischidia major (Vahl) Merr.

CrH จุกโรหิณี ก้วยไม้ พืชต้น ประกอบอาหาร เช่น ด้มใส่ไก่หรือหั่นเป็นคำๆ ด้มใส่ไข่

Dregea volubilis (L.f.) Hook.f.

C ประกอบทุงหมา บ้า สลัด ยืด ประกอบอาหาร เช่น เกง รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับตำมะม่วง ประกอบอาหาร เช่น เกง

Telosma minor Craib

C สลัด ผักสลัด ยืด ประกอบอาหาร เช่น เกง

ATHYRIACEAE

Diplazium esculentum (Retz.) Sw.

TerF ผักกูดขาว ผักกูด ยืดอ่อน ประกอบอาหาร เช่น เกงใส่ปลา, ผัก

BASELLACEAE

Basella rubra L.

HC ผักปลัง ผักปลัง ยืด ผลอ่อน ประกอบอาหาร เช่น เกง

BIGNONIACEAE

Fernandoa adenophylla (Wall. ex G.Don) Steenis

T แดงหางค่าง เกแดงค่าง ดอก ใบ ดอกประกอบอาหาร เช่น ด้ม, ฝรั่ง และ ผัก ใบนำมาตากแห้งดื่มทำน้ำชาดื่ม

Oroxylum indicum (L.) Kurz

ST เพกา มะลิไม้ ผักอ่อน ประกอบอาหาร เช่น เผาไฟนํายา, รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก, ถาป และขำหน่อ

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่อพืชมงคล

BURSERACEAE

<i>Canarium subulatum</i> Guillaumin	T	มะกอก เกลือ	มะเก็ม	ผล, เมล็ด	รับประทานสด
<i>Protium serratum</i> (Wall.) Engl.	T	มะแฟน	มะแฟน	ผล	รับประทานทั้งผลดิบและสุก

CARICACEAE

<i>Carica papaya</i> L.	ExST	มะละกอ	มะก้วยเปา	ผลดิบ ดอกตัวผู้	ผลดิบนำมาประกอบอาหาร ดอกตัวผู้นำมาทำน้ำพริก
-------------------------	------	--------	-----------	--------------------	--

COMMENLINACEAE

<i>Commelina diffusa</i> Burm.f.	H	ผักปลาก	ผักขาบ	ยอด	ประกอบอาหาร
----------------------------------	---	---------	--------	-----	-------------

COMPOSITAE

<i>Acmella oleracea</i> (L.) R.K.Jansen	H	ผักคราด	ผักเผด	ใบ ดอก	ประกอบอาหาร เช่นแกงแค
<i>Artemisia annua</i> L.	ExH	โกฐจุฬาลำ พา	ผักชีฝอย	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ
<i>Helianthus annuus</i> L.	ExH	ดอก ทานตะวัน	ดอกวันหวาย	เมล็ด	คั่วรับประทานเป็นของกินเล่น

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

ถิ่นกำเนิด

CONVOLVACEAE

Cuscuta chinensis Lam.

Ipomoea aquatica Forssk.

Ipomoea batatas (L.) Lam.

Benincasa hispida (Thunb.) Cogn.

Coccinia grandis Voigt.

Cucurbita moschata Dechesne

Cucumis melo L.

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ถิ่นกำเนิด	การรับประทาน
<i>Cuscuta chinensis</i> Lam.	PaHC	ผอชทอง	เคียวเขาค้า	ทั้งเถา	นึ่งรับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก
<i>Ipomoea aquatica</i> Forssk.	CrH	ผักบุ้ง	ผักบุ้ง	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น ผัด แกงส้ม แกงใส่ปลา
<i>Ipomoea batatas</i> (L.) Lam.	ExCrH	มันเทศ	มัน	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับส้มตำ
<i>Benincasa hispida</i> (Thunb.) Cogn.	ExHC	ฟักเขียว	ฟักหม่น	หัวใต้ดิน	ประกอบอาหาร เช่น แกง
<i>Coccinia grandis</i> Voigt.	HC	ตำลึง	ผักแตง	ยอด ผล	นึ่งหรือหมกรับประทาน
<i>Cucurbita moschata</i> Dechesne	ExHC	ฟักทอง	มะฟัก	ยอด	ประกอบอาหาร
<i>Cucumis melo</i> L.	ExHC	แตงไทย	แตงลาย	ยอด, ผลแก่	นึ่งรับประทานเป็นเครื่องเคียง
					ประกอบอาหาร เช่น แกงหรือนึ่ง ผลแก่
					ทำขนมข้าวเกรียบ
					ประกอบอาหาร เช่น ยอดแกงใส่หน่อไม้
					รับประทานเป็นเครื่องเคียง
					รับประทานสด
<i>Lagenaria siceraria</i> (Molina) Standl.	HC	น้ำเต้า	น้ำเต้า	ผลสด ยอด	ประกอบอาหาร

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์
<i>Luffa acutangula</i> (L.) Roxb	HC	บวบเหลี่ยม	ปานอช้อย	ผล	ประกอบอาหาร
<i>Luffa cylindrica</i> (L.) M.Roem.	HC	บวบหอม	มะบวบ	ยอด ผล	ต้มรับประทานเป็นเครื่องเคียง ประกอบอาหาร
<i>Momordica charantia</i> L.	HC	มะระขี้นก	มะห้อย	ผล ยอด	นำมารับประทานเป็นเครื่องเคียง ประกอบอาหาร
<i>Trichosanthes anguina</i> L.	HC	บวบงู	ปานอช้อย	ผล	นำมารับประทานเป็นเครื่องเคียง ประกอบอาหาร เช่น แกง, ต้มรับประทาน เป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก
DILLENIACEAE					
<i>Dillenia indica</i> L.	T	มะตาด	सान	ผลสุก	รับประทานสด
DIOSCOREACEAE					
<i>Dioscorea pentaphylla</i> L.	HC	มันคันขาว	มะมู	รากสะสม อาหาร	นำมาตั้งหรือหมกรับประทาน
ELAEAGNACEAE					
<i>Elaeagnus latifolia</i> L.	C	สตอดเถา	ป่าหลอด	ผลสุก	รับประทานสด

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

ELAEocarPACEAE

Elaeocarpus hygrophilus Kurz

T มะกอกน้ำ รับประทานสด หรือนำมาคอง

EUPHORBIACEAE

Aniidesma sp.

S/ST มะเฒ่า ยอดอ่อน รับประทานเฉพาะ

Baccaurea ramiflora Lour.

T มะไฟ ผลสุก รับประทานสด

Codiaeum variegatum Blume

ExS โกศน โกศล รับประทาน

Manihot esculenta Crantz.

ExS/ST มันสำปะหลัง น้ำมันคาง รับประทานเป็นเครื่องเคียง

Phyllanthus acidus (L.) Skeels

T มะขม มะขม รับประทานผลสด หรือนำมาคอง

Phyllanthus emblica L.

T มะขามป้อม ขามป้อม รับประทานผลสด หรือนำมาคอง

Sauropus androgynus (L.) Merr.

ExST พักหวานบ้าน พักหวานบ้าน รับประทาน เช่น คั่วใส่ไข่

FAGACEAE

Castanopsis argyrophylla King ex

T ก่อหูยม ก่อ เมล็ดรับประทานสดหรือคั่ว

Hook.f.

ใบนำมาทำเมี่ยง

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

FLACOURTIACEAE

Flacourtia indica (Blurm.f.) Merr.

S

ตะขบป่า

มะกัวน

ผลสุก

รับประทานผล

GRAMINEAE

Bambusa blumeana Schult.f.

B

ไผ่สีสุก

ไผ่สีสุก

หน่อ

ประกอบอาหาร เช่น แกง คั่ว

Bambusa nutans Wall.

B

ไผ่ขง

ต้นขง

หน่อ

ประกอบอาหาร เช่น แกง คั่ว

Coix lachryma-jobi L. var. *lachryma-jobi*

ExG

เคียว

มะเคียว

เมล็ด

รับประทานทั้งดิบและสุก

Cymbopogon citratus Stapf

ExG

ตะไคร้

สักไค

ต้น

ประกอบอาหาร เช่น ใส้แกง

Dendrocalamus brandisii (Munro)

B

บงใหญ่

ไม้บง

หน่อ

ประกอบอาหาร เช่น แกง คั่ว

Kurz

Gigantochloa albociliata (Munro)

B

ไผ่ไร่

ไผ่ไร่

หน่อ

ประกอบอาหาร เช่น แกง คั่ว

Munro

Oryza sativa L.

G

ข้าวเจ้า

ข้าวเจ้า

เมล็ด

หุงรับประทาน

Oryza sativa var. *glutinosa*

G

ข้าวเหนียว

ข้าวเหนียว

เมล็ด

นึ่งรับประทาน

Setaria italica (L.)

ExG

ข้าวฟ่าง

ฮ้อยข้าวฟ่าง

ลำ

รับประทานสด

Saccharum officinarum L.

G

ฮ้อย

ฮ้อย

ลำ

รับประทานสด

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อไทย

<i>Zea mays</i> L.	ExG	ข้าวโพด	ข้าวโดง	ฝักแก่	ทำงานเ็บ นึ่งหรือต้มรับประทาน
LABIATAE					
<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	T	ชื้อ	ชื้อ	ดอก	ตากแห้ง บดทำขนมดอกชื้อ
<i>Mentha cordifolia</i> Opiz.	ExH	สะระแหน่	หอมด่วน	ทั้งต้น	ประกอบอาหาร เช่น ใส้ำ ลาบ ยอด รับประทานเป็นเครื่องดื่มกับลาบ
<i>Ocimum americanum</i> L.	ExH	แมงลัก	กอมก้อ	ใบ,ยอด	ประกอบอาหาร เช่น แกงหน่อ เอ๊ยอีฮวก หมกปลา
<i>Ocimum gratissimum</i> L.	ExS	ยี่หระ	ใบจันทร์	ใบ,ยอด	ประกอบอาหาร เช่น ผัดเนื้อ ผัดกึ่งก่า
<i>Ocimum tenuiflorum</i> L.	US	กะเพรา	กัมก้อดำ	ใบ,ยอด	ประกอบอาหาร เช่น ผัดเนื้อ ผัดกึ่งก่า
<i>Perilla frutescens</i> (L.) Britton	ExH	งาขี้ม่อน	งาขี้วี้	เมล็ด	ตำละเอียดผสมกับข้าวเหนียวนึ่งรับประทาน
<i>Plectranthus amboinicus</i> (Lour.) Spreng.	ExH	เนียมหูเสือ	หอมด่วน	ใบ,ยอด	รับประทานเป็นเครื่องดื่มกับลาบ
LECYTHIDACEAE					
<i>Careya sphaerica</i> Roxb.	T	กระโดน	ต้นปุย	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องดื่มกับน้ำพริกปลาร้า น้ำพริกปลา

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อสามัญ

ผลสุก

รับประทานสด

LEEACEAE

Leea indica (Blurm.f.) Merr.

S

กระดังงา

มะกอกหมตำ

ผลสุก

รับประทานสด

LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

Bauhinia purpurea L.

ExST

ชงโค

ส้มเสี้ยวหวาน

ใบอ่อน

ประกอบอาหาร เช่น แกง

Bauhinia variegata L.

ST

เสี้ยวดอกขาว

ผักเสี้ยว (ดอกขาว)

ยอดอ่อน

นี้รับประทานเป็นเครื่องเคียง

Caesalpinia mimosoides Lam.

C

ชำเรือด

ผักบุ้ง

ยอด

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับแกงหน่อและ
น้ำพริก

Delonix regia (Boj. ex Hook.) Raf.

ExT

หางนกยูงฝรั่ง

หางนกยูง

เมล็ดอ่อน

รับประทานสด

Senna occidentalis (L.) Link

ExUS

ขุมเห็ดเล็ก

ขี้เหล็กเทศ

ยอด

ประกอบอาหาร เช่น แกงและต้ม

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก

Senna siamea (Lam.) Irwin et

T

ขี้เหล็ก

ขี้เหล็ก

ยอดอ่อน

ประกอบอาหาร เช่น แกง

Bameby

Tamarindus indica L.

ExT

มะขาม

มะขาม

ฝักอ่อน-แก่

รับประทานฝักทั้งอ่อน-แก่

ยอดอ่อน

ยอดอ่อนใส่แกงส้ม

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อพื้นเมือง

LEGUMINOSAE-MOMOSOIDEAE

<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC.	ScanS	ส้มป่อย	ส้มป่อย	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น แกงส้มปลา ต้มส้มไก่
<i>Acacia pennata</i> subsp. <i>insuavis</i> (IACE) I.C.Nielsen	C	ชะอม	ผักหัดะ	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น แกงใส่ไข่มดแดง นี้รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริกและ ตำมะม่วง
<i>Leucaena leucocephala</i> (Lam.) de Wit	S/ST	กระถิน	ผักหัดะต้น	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงลาบและน้ำพริก ปลา
LEGUMINOSAE-PAPILIONOIDEAE					
<i>Cajanus cajan</i> (L.) Millsp.	ExS	ถั่วแระ	มะเสะ	ผลอ่อน	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก
<i>Clitoria ternatea</i> L.	ExC	อัญชัน	อัญชัน	ดอก	ทำสีผสมอาหาร
<i>Labiab purpureus</i> (L.) Sweet	C	ถั่วแปบ	ป่าแปบ	ฝัก	ประกอบอาหาร เช่น แกงแกล, ตำ, ผัด
<i>Psophocarpus tetragonolobus</i> (L.) DC.	EsHC	ถั่วพู	ป่าถั่วพู	ฝัก	ประกอบอาหาร เช่น แกง, นี้รับประทาน เป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก
<i>Sesbania grandiflora</i> (L.) Desv.	ExST	แคบ้าน	ดอกแกล	ดอก, ฝัก	ดอกนำไปประกอบอาหาร
				อ่อน	ฝักอ่อนนำไปนึ่ง

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ดอก	ทำขนม
<i>Sesbania javanica</i> Miq.	US	โสมกินดอก	ดอกขมู	ดอก	ทำขนม
<i>Vigna unguiculata</i> (L.) Walp. subsp. unguiculata	HC	ถั่วฝักยาว	ถั่วฝักยาว	ฝักอ่อน	ประกอบอาหาร รับประทานเป็นเครื่องเคียง
MALVACEAE					
<i>Sida rhombifolia</i> L.	US	หญ้าจัด	หญ้าจัด	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลา
MARSILEACEAE					
<i>Marsilea crenata</i> C.Presl	AqF	ผักแว่น	ผักแว่น	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น แกงคั่วไข่ รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริกปลา
MELASTOMATACEAE					
<i>Melastoma</i> sp.	S	มะก้าหัวขำ	มะก้าหัวขำ	ผลสุก	รับประทานสด
MELIACEAE					
<i>Azadirachta indica</i> A.Juss. var. <i>stamensis</i> Valeton	ExT	สะเดา	สะเรียม	ยอด ดอก	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริกตะ ดาบ

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

MENISPERMACEAE

Cyclea barbata Miers

ใบ
อาหารพื้นบ้านของไทยที่ใช้ทำวุ้นโดยการเอาใบสดคั้นเอาแต่น้ำแล้วทิ้งไว้จนวุ้นแข็ง ตัดเป็นสี่เหลี่ยมลูกเต๋า นำมาประกอบอาหารยำแฉ่งแฉะ

Tiliacora triandra (colebr.) Diels

ผักโขยนาง

ใบ ยอดอ่อน ประกอบอาหาร เช่น ใส่แกงหน่อ

MOLLUGINACEAE

Glinus herniarioides (Gagnep.)

ผักสี่เหลี่ยม

ทั้งต้น ประกอบอาหาร เช่น แกง

Tardieu

MORACEAE

Artocarpus heterophyllus Lam.

ขมุน

ผล ประกอบอาหาร เช่น แกง ตำ

Ficus hirta Vahl

มะเดื่อหอม

ยอด ประกอบอาหาร

Ficus virens Aiton var. *virens*

ผักเอือก

ยอด ประกอบอาหาร เช่น ยำ,แกงใส่ปลา-เนื้อหมู

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ

Streblus asper Lour.

ข่อย

ผลสุก รับประทานสด

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ชื่อสามัญ

MUSACEAE

Musa acuminata Colla

H กวैया กล้วยป่า

หยาบ,ปลี

ประกอบอาหาร เช่น แกง

Musa sp.

H กวैया

กล้วย

ผล

รับประทานผลสุก

MYRTACEAE

Psidium guajava L.

ExST ฝรั่ง

ผลสุก

รับประทานผลสุก

Syzygium cumini (L.) Skeels

T หัว

ผลสุก

รับประทานผลสุก

OLEACEAE

Jasminum adenophyllum Wall.ex

C ฝักแฉ่ว

ขอด

ประกอบอาหาร เช่น แกง นึ่ง

C.B.Clarke

OXALIDACEAE

Averrhoa carambola L.

ExST มะเฟือง

ขอด

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ

Oxalis acetosella L.

ExH ส้มเสี้ยว

ผล

รับประทานผลสด

PALMAE

Calamus acanthophyllus Becc.

CP หวาย

ใบ

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ

PANDANACEAE

Pandanus amaryllifolius Roxb.

ExS เตยหอม

ใบ

ต้มน้ำดื่มแก้กระหาย

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

PEDALIACEAE

Sesamum indicum L.

ExH งา กอนาหล่อ เมล็ด ประกอบอาหาร เช่น ข้าวใส่ตำมะเขือ
ทำขนมหวาน

PIPERACEAE

Piper interruptum Opiz

ประกอบอาหาร เช่น แกงแค เหง้าจีนไก่

Piper retrofractum Vahl

ตำกแห้งทำเป็นเครื่องเทศ

Piper sarmentosum Roxb.

ประกอบอาหาร เช่น แกงแค

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับตำมะม่วง

PLASSIFLORACEAE

Passiflora foetida L.

ประกอบอาหาร เช่น แกง

นั่งรับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก

รับประทานสด

Passiflora laurifolia L.

รับประทานผลสุก

POLYGONACEAE

Polygonum flaccidum Meissn.

H ผักไผ่น้ำ ผักไผ่น้ำ

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับถั่ว น้ำพริก

(คนเผ่าคนแก่ที่กินถั่วปลาไม่ได้ก็จะเอามา

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับคอบตงไฟคินได้)

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

Polygonum odoratum Lour.

H ผักไผ่

ผักไผ่

ใบยอด

ประกอบอาหาร เช่น ลาบ ขำหน่อ แกงเห็ด
ดิน

PONTERIACEAE

Monochoria vaginalis (Burm.f.)

AqH ผักเจียด

ผักอีดิน

ใบอ่อน

นึ่งรับประทานเป็นเครื่องดื่มกับน้ำพริกปลา

C.Presl ex Kunth

PUNICACEAE

Punica granatum L. var. *granatum*

ExS ทับทิม

มะก๊อ้งแก้ง

ผล

รับประทานสด

RUBIACEAE

Morinda citrifolia L.

ST ขอบ้าน

ต้นขย

ใบอ่อน
ในแก่

ใบอ่อนรับประทานเป็นเครื่องดื่มกับลาบ
ใบแก่นำมาห่อปลาหนึ่งมีกลิ่นหอมและใช้ใส่
ต้มปลาช่อน

RHAMNACEAE

Colubrina asiatica L. ex Brongn.

C ดันทรง

ผักก้นทุ่ง

ยอด

ประกอบอาหาร เช่น แกง, กั่วโตไข่

Ziziphus mauritiana Lam.

ST พุทรา

มะตั้น

ผลสุก

รับประทานสด, คอง

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ชนิด	ประกอบอาหาร เช่น แกง, ก๋วยเตี๋ยว
RHAMNACEAE					
<i>Colubrina asiatica</i> L. ex Brongn.	C	คันทรง	ผักกั้นทุ่ง	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น แกง, ก๋วยเตี๋ยว
<i>Ziziphus mauritiana</i> Lam.	ST	พุทรา	มะดัน	ผลสุก	รับประทานสด, ดอง
RUTACEAE					
<i>Citrus aurantifolia</i> (Christm.) Swingle	ExST	มะนาว	มะนาว	ผล	ประกอบอาหาร
<i>Citrus hystrix</i> DC.	ST	มะกรูด	มะจิว	ใบ, ผล	ประกอบอาหาร เช่น ใบใส่ต้ม-อ่อมหรือทอด กรอบใส่ลาบหมู ผลบีบน้ำใส่แกงส้ม
SAPINDACEAE					
<i>Schleichera oleosa</i> (Lour.) Oken	T	ตะคร้อ	หมากเตาะ	ผลสุก	รับประทานสด
SAURACEAE					
<i>Houttuynia cordata</i> Thunb.	H	ผักคาวทอง	ผักคาวตอง	ใบ ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก ลาบ
SCHIZAEACEAE					
<i>Lygodium flexuosum</i> (L.) Sw.	CF	หญ้าขยเบา	ผักกูดแมว	ยอด	ประกอบอาหาร เช่น แกง นึ่งรับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

SOLANACEAE

<i>Capsicum frutescens</i> L. var. frutescens	ExUS	พริกชี้หนู	พริกदै	ผล	ประกอบอาหาร
<i>Solanum melongena</i> L.	US	มะเขือยาว	บ่าเจือห้า	ผล	ประกอบอาหาร เช่น คัมมะเจือ, ใต้แกง
<i>Solanum sanitwongsei</i> Craib	C	มะแว้งต้น	แจ่ม	ผล	ประกอบอาหาร เช่น ตำเตาและใต้แกงต่าง ๆ
<i>Solanum spirale</i> Roxb.	US	ต้อยตุง	ผักคืดขม	ยอด	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ
<i>Solanum torvum</i> Sw.	S	มะเขือพวง	มะแค้ว้ง	ผล	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ
<i>Solanum</i> sp.			มะเขือขาว	ผล	ประกอบอาหาร เช่น ผัก แกงแคแกงหอม

TACCACEAE

Tacca chantrieri Andre.

TILIACEAE

Microcos paniculata L.

Muntingia calabura L.

H	มะเขือพวง	มะแค้ว้ง	มะเขือขาว	ใบอ่อน	รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ
T	ลาย	มะกอม		ผลสุก	รับประทานสด
ExST	ตะขบฝรั่ง	มะตากบ		ผลสุก	รับประทานสด

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

UMBELLIFERAE

Anethum graveolens L.

ExH เกษน ผักชี ยอด
 รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก
 รับประทานสดหรือนำมานึ่งเป็นเครื่องเคียง
 กับน้ำพริกและลาบ

Centella asiatica (L.) Urb.

ExH บัวบก ผักหนอก หัวดิน

Eryngium foetidum L.

ExH ผักชีฝรั่ง ผักป้อมเปื้อน ดอกใบ

VERBENACEAE

Sphenodesme pentandra Jack

C ช่อสะพาย ใจ

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ
 คากแห้ง 2-3 แคน บั้ง โฟนอนเหลืองหอมนำมา
 ต้มทำน้ำชาดื่ม

ZINGIBERACEAE

Alpinia galanga (L.) Willd.

ExH ข่า ข่า เหง้าอ่อน

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ

Boesenbergia rotunda (L.) Mansf.

H กระชาย หัวตะเอน เหง้า

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ

Curcuma longa L.

H ขมิ้น ขมิ้น เหง้า

รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับลาบ

ตารางที่ 4.1 พืชอาหาร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	วงศ์	หัวไม้ต่าง ๆ
<i>Curcuma mangga</i> Valetton & Zijp	ExH	ขมิ้นขาว	ขมิ้นขาว	เหง้า	หัวไม้ต่าง ๆ
<i>Zingiber montanum</i> (Koenig) Link ex Dietr.	H	ไพล	वान	เหง้า	ประกอบอาหาร
<i>Zingiber zerumbet</i> (L.) Sm.	H	กระเทียม	หน่อถั่วป่า	ดอกอ่อน	นี้รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก
					นี้รับประทานเป็นเครื่องเคียงกับน้ำพริก

4.2 พืชสมุนไพร

พบพืชที่นำมาใช้เป็นพืชสมุนไพรทั้งหมด 74 ชนิด 35 วงศ์ ดังแสดงในตาราง 4.2 ปัจจุบันชาวไทลื้อในหมู่บ้านนิคมรักษาอาการป่วยในโรงพยาบาล ยังคงมีกลุ่มคนส่วนน้อยที่ยังสนใจการรักษาโดยใช้พืชสมุนไพร ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่คนในท้องถิ่นรู้จักการนำเอาส่วนต่าง ๆ ของพืชมาใช้ในการรักษาโรคและอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ถือเป็นอีกภูมิปัญญาหนึ่งที่มีการสั่งสมมาอย่างยาวนาน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ลองผิดลองถูก จนได้พืชที่สามารถนำมารักษาโรคได้อย่างถูกต้องและสืบทอดมาจนถึงลูกหลาน โดยพบพืชสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้รักษาอาการเกี่ยวกับผิวหนัง 17 ชนิด ได้แก่ เสลดพังพอน (*Barleria lupulina* Lindl.) ส้อม (*Strobilanthes cusia* (Nees) Kuntze) น้อยหน่า (*Annona squamosa* L.) ถั่นทม (*Plumeria rubra* L.) เกตุคามังกร (*Dischidia nummularia* R. Br.) ค้าง (*Hoya kerrii* Craib) ว่านหางจระเข้ (*Aloe vera* (L.) burm. f.) สาบเสือ (*Chromolaena odoratum* (L.) R.M.King & H.Rob.) หมอน้อย (*Vernonia cinerea* (L.) Less.) คว่ำตายหงาย (*Kalanchoe pinnata* (Lam.) Pers.) ดอกแดก (*Baliopermum montanum* (Willd.) Mull.Arg.) เปล้าใหญ่ (*Croton oblongifolius* Roxb.) ผ่าง (*Caesalpinia sappan* L.) มะเฟือง (*Averrhoa carambola* L.) พลุ (*Piper betle* L.) ขมิ้นขาว (*Curcuma mangga* Valeton & Zijp) และ หญ้าดอกคำ (*Hypoxis aurea* Lour.) ซึ่งน่าสนใจที่สุดเพราะหัวของหญ้าดอกคำสามารถรักษาฝ้า

พืชที่ใช้รักษาอาการปวดเมื่อยต่าง ๆ และขาบ่ารุงกำลัง 16 ชนิด ได้แก่ พันธุ์งู (*Achyranthes aspera* L.) พันธุ์น้อย (*Achyranthes bidentata* Blume.) สะพ้านกั้น (*Sambucus javanica* Reinw. ex Blume) กะเม็ง (*Eclipta prostrata* L.) หญ้าเจ้าชู้ (*Chrysopogon aciculatus* (Retz.) Trin.) อ้อเล็ก (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.) แขน (*Saccharum arundinaceum* Retz.) มะแฮะนก (*Flemingia lineata* (L.) W.T.Aiton var. lineate) บอระเพ็ด (*Tinospora crispa* (L.) Miers ex Hook. f. & Thomson) หมอน้อย (*Plantago major* L.) หญ้ายายเถา (*Lygodium flexuosum* (L.) Sw.) ตำโพง (*Datura metel* L. var. metel) อ้อสะพายควาย (*Sphenodesme pentandra* Jack) กระชาย (*Boesenbergia rotunda* (L.) Mansf.) ใพล (*Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr.) ใพลคำ (*Zingiber ottensii* Valeton)

พืชที่ใช้รักษาอาการท้องร่วงและปวดท้องต่าง ๆ 14 ชนิด ว่านน้ำ (*Acorus calamus* L.) ซึ่งไทลื้อใช้ต้มดื่มแก้ท้องร่วง ในภาคกลางของประเทศเนปาลใช้กินรากว่านน้ำเป็นยาขับพยาธิ (Bahttarai, 1992) จุกโรหิณี (*Dischidia major* (Vahl) Merr.) หัวใจทศกัณฐ์ (*Hoya kerrii* Craib) สลอลเถา (*Elaeagnus latifolia* L.) ดอกเต้า (*Mallotus barbatus* Muell. Arg.) หญ้าป็นยอด (*Mimosa pudica* L.) ข่อย (*Streblus asper* Lour.) ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) หญ้าคดหมา (*Paederia pilifera*

Hook. f.) คับยาง (*Solanum erianthum* D. Don) ต้อยตั้ง (*Solanum spirale* Roxb.) ปอปัด (*Helicteres isora* L.) ลาย (*Microcos paniculata* L.)

พืชที่รักษาบรรเทาไข้ 5 ชนิด ได้แก่ บัวฮาค่า (*Justicia ventricosa* Wall.) ขนาดใหญ่ (*Blumea balsamifera* (L.) DC.) หญ้าคา (*Imperata cylindrica* (L.) เนียมหูเสือ (*Plectranthus amboinicus* (Lour.) Spreng.) ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.)

พืชที่รักษาอาการไอและเจ็บคอ 4 ชนิด ได้แก่ ตะไคร้ (*Cymbopogon citratus* Stapf) ในหมู่เกาะ easter แปซิฟิกได้ใช้ต้นตะไคร้คั้นน้ำคั้นรักษาอาการปวดศีรษะ เป็นไข้ ไข้หวัดใหญ่ (Holdsworth, 1992) หญ้าปากควาย (*Dactyloctenium aegyptium* (L.) P.Beauv.) ชุมเห็ดเทศ (*Senna alata* (L.) Roxb.) บัวบก (*Centella asiatica* (L.) Urb.)

พืชที่ใช้รักษาโรคมะเร็งเป็นยาชุดต้องใช้พืชทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ ทับทิม (*Punica granatum* L. var. *granatum*) ฝ้าย (*Gossypium herbaceum* L.) หญ้าขี้ด (*Sida rhombifolia* L.) หญ้าคา (*Imperata cylindrica* (L.) P.Beauv.) ขมิ้นค้ำ (*Curcuma aeruginosa* Roxb.) ฝาง (*Caesalpinia sappan* L.) โดยใช้รากของพืชทุกชนิดคั้นคั้นใส่ข้าวสารลงไปเล็กน้อย ในขณะที่ภาคกลางประเทศเนปาลใช้รากคั้นทับทิมคั้นน้ำคั้นเพื่อขับพยาธิ (Bhattarai, 1992)

พืชที่ใช้รักษานิวเป็นยาชุดต้องใช้พืชทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ (*Orthosiphon aristatus* (Blume) Miq.) มะเดื่อหิน (*Coix puellarum* Bal) มะเฟือง (*Averrhoa carambola* L.) โดยใช้รากของพืชทุกชนิดคั้นคั้นใส่ข้าวสารลงไปเล็กน้อย

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ

ACANTHACEAE

Barleria lupulina Lindl.

ฝนกบก่อนหินทาบบริเวณโคนของ

ราก ต้น

ปีดตะ

S

เสลดพังพอน

Justicia ventricosa Wall.

คำประคบบริเวณแผลโดนไฟลวก

ใบ ต้น

มูฮาดำ

บัวฮาดำ

S

Srobilanthes cusia (Nees) Kuntze

ทุบละเอียดผสมกับน้ำมันหนึ่งข้างนิ้วนำมา
กามาห่อด้วยใบตองแล้วมาห่อปลายมือ

ใบ

ก้อหอม

ฮ่อม

S

ปลาเย้เท้า ช่วยจับตุ่มหัด

AMARANTHACEAE

Achyranthes aspera L.

ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดหลัง ปวดเอวและ

ราก

คางยูลวง

พินรุ้ง

H

กระเพาะปัสสาวะอักเสบ

Achyranthes bidentata Blume.

ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดหลัง ปวดเอวและ

ราก

คางยูน้อย

พินงุน้อย

H

กระเพาะปัสสาวะอักเสบ

ANACARDIACEAE

Spondias pinnata (L.f.) Kurz

เข้ายาได้หลายอย่าง

ผล

ต้นกอก

มะกอก

T

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อสามัญ

ประโยชน์

ANNONACEAE

Annona squamosa L.

ExS/ST น้อยหน้า

เมล็ด

ฝนกับก้อนหินทาบริเวณ

บาดทะยัก

ตูมฝักกัน

APOCYNACEAE

Plumeria rubra L.

ExST ต้นทอม

น้ำยาง

ทาบริเวณรอบ ๆ ฝี และบริเวณที่เป็นงูสวัด (มะเร็งไขปลา)

ARACEAE

Acorus calamus L.

H ว่านน้ำ

ต้น

ต้มน้ำดื่ม แก้ท้องร่วง

ASCLEPIADACEAE

Dischidia major (Vahl) Merr.

CrH จุกโรหินี

ทั้งต้น

ต้มน้ำใส่ไก่หรือหั่นเป็นคำ ๆ ผัดใส่ไข่ แก้โรคกระเพาะ

Dischidia nummularia R. Br.

CrH เกตุคัมภีร์

ทั้งต้น

ต้นสดทุบให้ละเอียดห่อด้วยผ้าขาวเช็ดบริเวณกลากเกลื้อน

Hoya kerrii Craib

C หัวใจศกัณษ์

ใบผล

ต้มน้ำดื่ม แก้ไอ เจ็บท้องและหน้าอก

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อสามัญ

ชื่อพื้นเมือง

ประโยชน์

Hoya kerrii Craib

C

ค้าง

เครือดอกตอม

ผัก

ทumbuhanบริเวณลากเล็กลอน

ASPHODELACEAE

Aloe vera (L.) burm. f.

ExH

ว่านหาง

ว่านหางจระเข้

ใบ

ทาที่บริเวณแผล รักษาแผล ไฟไหม้
น้ำร้อนลวก

CAPRIFOLIACEAE

Sambucus javanica Reinw. ex Blume

S

สะพ้านกิน

หญ้าสะปัน

ทั้งต้น

ตำให้ละเอียดนำมาหมกไฟ ประคบร่างกาย
บริเวณปวดเมื่อยตามร่างกาย

COLCHICACEAE

Gloriosa superba L.

HC

ดองดึง

ดองดึง

ราก

เข้ยา

COMPOSITAE

Blumea balsamifera (L.) DC.

S/ST

หนาดใหญ่

ใบหนาด

ใบ

ตำผสมกับใบฝักข้าวประคบศีรษะเด็ก แก้
ไข้ตัวร้อน

Chromolaena odoratum (L.) R.M.King &

ExH

สาบเสือ

หญ้าเม็งวาย

ใบ

ทบพอแห้ง ประคบบริเวณแผลสด หรือ
บางกรณีใช้ใบสดทบพอแห้งผสมกับ
ปัสสาวะของตนเองก่อน

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

<i>Eclipta prostrata</i> L.	H	กะเม็ง	หญ้าหอมเขียว	ต้น ใบ	ตำให้ละเอียดนำมาหมกไฟ ประคบร่างกาย บริเวณปวดเมื่อยตามร่างกาย
<i>Vernonia cinerea</i> (L.) Less.	H	หมอน้อย	หญ้ายืน	ใบ	ตำรวมกับน้ำข้าวและน้ำมัน ห่อด้วยใบตอง นำมาหมกไฟประคบตามแผลหนอง
CRASSULACEAE					
<i>Kalanchoe pinnata</i> (Lam.) Pers.	ExH	คว่ำตายหงาย	หญ้าไฟไหม้	ใบ	ประคบบริเวณที่ถูกไฟไหม้
<i>Baliopernum montanum</i> (Willd.) Mull.Arg.	S	เป็นตองแตก	เบ้าตองแตก	น้ำยาง	ทาบริเวณที่เป็นแผลสด
<i>Cleidion spiciflorum</i> (Burm.f.) Merr.	T	ดีหมี่	ดีหมี่	แก่นไม้	แช่น้ำ 1-2 วันผสมกับข้าวข้าวให้เค็กรับประทาน แก้อาการหวัด ไอ เจ็บท้อง
<i>Croton oblongifolius</i> Roxb.	S/ST	เปล้าใหญ่	เป้าหลวง	ใบ	ยาขับนวด แก้ฟกช้ำ บวม
<i>Elaeagnus latifolia</i> L.	C	สลอดเถา	ป่าหลอด	ใบ	ต้มน้ำดื่ม แก้ท้องร่วง
<i>Mallotus barbatus</i> Muell. Arg.	C	ตองเต้า	ตองหม่อน	ราก	ต้มน้ำดื่ม แก้ท้องร่วง

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อพื้นเมือง

<i>Phyllanthus amarus</i> Schumach. & Thonn.	H	ลูกใต้ใบ	หญ้าเงินนอง	ทั้งต้น	ตากแห้งต้มน้ำดื่มวันละ 1 แก้ว
<i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr.	S	ผักหวานบ้าน	มะขามป้อมดิน ผักหวานบ้าน	ยอด	แก้โรคหัวใจ เบาหวานและแก้สารพัดโรค นำมาต้วกับไข่รับประทาน บรรเทาอาการ ป่วยทั่วไป
GRAMINEAE					
<i>Chrysopogon aciculatus</i> (Retz.) Trin.	G	หญ้าเจ้าชู้	หญ้าขาว	ทั้งต้น ราก	ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดหลัง ปวดเอวและ กระเพาะปัสสาวะอักเสบ
<i>Coix puellarum</i> Bal.	G	มะเดื่อยหิน	มะเดื่อยหิน	ต้น ราก	ต้มน้ำดื่ม แก้ปัสสาวะขัด
<i>Cymbopogon citratus</i> Stapf	ExG	ตะไคร้	สักโต	ต้น	ต้มน้ำดื่ม แก้ไอ
<i>Dactyloctenium aegyptium</i> (L.) P.Beauv.	G	หญ้าปาก ควาย	หญ้าปากควาย	ทั้งต้น	แช่หรือต้มน้ำดื่ม แก้ไอ
<i>Imperata cylindrica</i> (L.) P.Beauv.	G	หญ้าคา	หญ้าคา	ราก	ต้มน้ำดื่ม แก้ไข้ แก้ท้องผูก
<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud.	G	อ้อเล็ก	อ้อ	ต้น	ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดหลัง ปวดเอวและ กระเพาะปัสสาวะอักเสบ

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ชื่อพื้นเมือง

Saccharum arundinaceum Retz.

G

แยม

แยม

ต้น

ต้นน้ำคึม แก้วหลัง ปวดเอวและ

กระเพาะปัสสาวะอักเสบ

HYPOXIDACEAE

Hypoxis aurea Lour.

H

หญ้าดอกคำ

กอตาลเดียว

หัว

ทบผสมกับเกลือพอกหน้า รักษาฝ้า (มี

อาการแสบใหม่เล็กน้อย)

LABIATAE

Clerodendrum paniculatum L. var.

S

นมสวรรค์

บั้งสมุทร

ต้น

เข้ายาทั่วไป

paniculatum

Orthosiphon aristatus (Blume) Miq.

H

พยับเมฆ

หญ้า

ทั้งต้น

ต้มผสมกับข้าวเจ้าคั้น ชงน้ำในกระเพาะ

ปัสสาวะ

Plectranthus amboinicus (Lour.) Spreng.

ExH

เนียมหูเสือ

หอมด่วน

ต้น ใบ

ทบผสมกับข้าวเจ้าว ประคบศีรษะเด็ก แก้ไข้

ชั้นสูง ป้องกันอาการชักในเด็ก และเป็น

หวัดหายใจไม่ออก

Tectona grandis L.f.

T

ตัก

ไม้ตัก

แก่นไม้

ต้นน้ำคึม แก้วคืดวงทวาร

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อพื้นเมือง

LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

Caesalpinia sappan L.

ST

ฝาง

ต้น

ต้นน้ำคิ้ม แก้วดอกกระดังงาล้อมหรือดอก

Senna alata (L.) Roxb.

ExH

กอยดิบเป็น

ราก

จากต้นไม้หรือบวมซ้ำ

ต้นน้ำคิ้ม แก้วไอ
คำให้ละเอียดผสมหัวกระเทียมปริมาณเท่า
ๆ กัน ผสมปูนแดง ทาบริเวณกลากเกลื้อน
วันละ3-5 ครั้ง ถ้าเป็นมากใช้ใบคั้นเอา

LEGUMINOSAE-MOMOSOIDEAE

Acacia concinna (Willd.) DC.

ScanS

ส้มป่อย

ราก

เจ้ายา

Mimosa pudica L.

H

หญ้าป็นยอด

ราก

ตากแห้งจนหอม ต้นน้ำคิ้ม แก้วโรคกระเพาะ

LEGUMINOSAE-PAPILIONOIDEAE

Clitoria ternatea L.

ExC

อัญชัน

ดอก

ผู้เฒ่าผู้แก่ใช้ดอกสดชงยี้แก้หวาบริเวณงอน

เร่งให้ขมขึ้น

Flemingia lineata (L.) W.T.Aiton var.

S

มะแฮะนก

ราก

ต้นน้ำคิ้ม แก้วคอกหลัง ปวดเอวและ

lineata

กระเพาะปัสสาวะอักเสบ

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	US	ทางมหากอก	หญ้าหางเสื่อ	ราก	เข้ายา
<i>Uraria crinita</i> (L.) Desv. ex D.C.								
MENISPERMACEAE								
<i>Tinospora crispa</i> (L.) Miers ex Hook. f. & Thomson	C	ปอระพีต	จุ่มจริง				ต้น	ตากแห้งคองเหล้า หรือ ต้มน้ำให้สตรัคิม เวลาอยู่เคียน แก้ผัดเคียน เป็นยาบำรุงกำลัง
MORACEAE								
<i>Ficus hispida</i> L.f.	ST	มะเดื่อปล้อง	เดอปลอง				ผล	ผสมกับกบกล้วยให้เด็กรับประทาน แก้ท้องร่วง
<i>Strebilus asper</i> Lour.	T	ข่อย	กอกข่อย				ราก	ตากแห้งฝนให้เด็กรับประทาน แก้พิษอาเจียน
MYRTACEAE								
<i>Psidium guajava</i> L.	ExST	ฝรั่ง	หมากก้วยสตา				ใบแก่ ไม้	แก่น ไม้ตำผสมข้าวเจ้าคั้น แก้ท้องร่วง แก้พิษอาเจียนในเด็ก
							ใบแก่ ยอด	ใบแก้มัดแช่น้ำให้เด็กดื่มหรือใช้ยอด
							อ่อน	อ่อน 1 กำม็อม้รวมกันต้มน้ำดื่มลดปลายทั้ง นำมาแช่น้ำ 1 แก้ว คั้นแก้ท้องร่วง แก้ไข้แก้ท้องเสีย ท้องร่วง

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ชื่อพื้นเมือง

ชื่อสามัญ

OXALIDACEAE

Averrhoa carambola L.

ใบสดคั้นน้ำอาบ รักษาอาการแพ้ เป็นตุ่ม
ออกตามเนื้อตัว

ExST มะเฟือง มะเฟิง ใบ

PIPERACEAE

Piper betle L.

ใบขี้ ทาบริเวณที่ถูกแมลงกัด-ต่อย แก้
อาการคัน

C พดู ใบนุ ก้านใบ

Piper retrofractum Vahl

เข้ายา

C ดิปติ ดิปติ

PLANTAGINACEAE

Plantago major L.

ตำให้ละเอียดคั้นมาหมกไฟ ประคบร่างกาย
บริเวณปวดเมื่อยตามร่างกาย

H หมอน้อย เอ็นยึด ทั้งต้น

POLYPODIACEAE

Platyserium holttumii de Jonch. &

EF ชายผ้าสีดา ใบ

Hennipman

ข้าวย่าน

เข้ายาได้หลายอย่าง

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

PORTULACACEAE

Talinum fruticosum (L.) Juss.

H โสมเกาหลี โสมเกาหลี หังต้น

ต้มเข้ายา

PUNICACEAE

Punica granatum L. var. *granatum*

ExS ทับทิม มะก่องแกลง

ต้มน้ำดื่ม แก้โรคมะเร็ง

RHAMNACEAE

Colubrina asiatica L. ex Brongn.

C คันทรง ผักกั้นทุ่ง

ราก เข้ายา

RUBIACEAE

Paederia pilifera Hook. f.

C หญ้าคดหมา หญ้าคดหมา

ต้มน้ำดื่ม แก้ท้องอืดหรือ ผสมกับว่านต้มน้ำดื่ม แก้ท้องอืดและปวดท้อง

SCHIZAEACEAE

Lygodium flexuosum (L.) Sw.

CF หญ้าชายเขา ผักกูดแมว

ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดหัว

SOLANACEAE

Datura metel L. var. *metel*

US ตำโพง ตำโพง

ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดตามเนื้อตัว ปวดหัว

Solanum erianthum D. Don

S/ST คับยาง บำเอ็ก

ต้มน้ำดื่ม แก้ปวดท้อง

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ร้อยสามัญ ร้อยพันเมือง

Solanum spirale Roxb.

US ค้อยตั้ง ผักติดยม ยอด
 ไซยอด 1 กำมือ คั้นน้ำดื่ม สำหรับสตรีให้นมทารก เมื่อทารกปวดท้อง (เด็กทารกจะได้รับด้วยผ่านการกินน้ำนมแม่)

STERCULIACEAE

Helicteres isora L.

S ปอบิดช่าย ราก
 คั้นน้ำดื่ม แก้เจ็บท้อง

TACCACEAE

Tacca chantrieri Andre.

H แระพูสีไทย สิวหัวว่า
 นำใบมาหั่นหมักน้ำ ประมาณ 1 คืน กรองเอาแต่น้ำพ่น ข่าแมลง

TILIACEAE

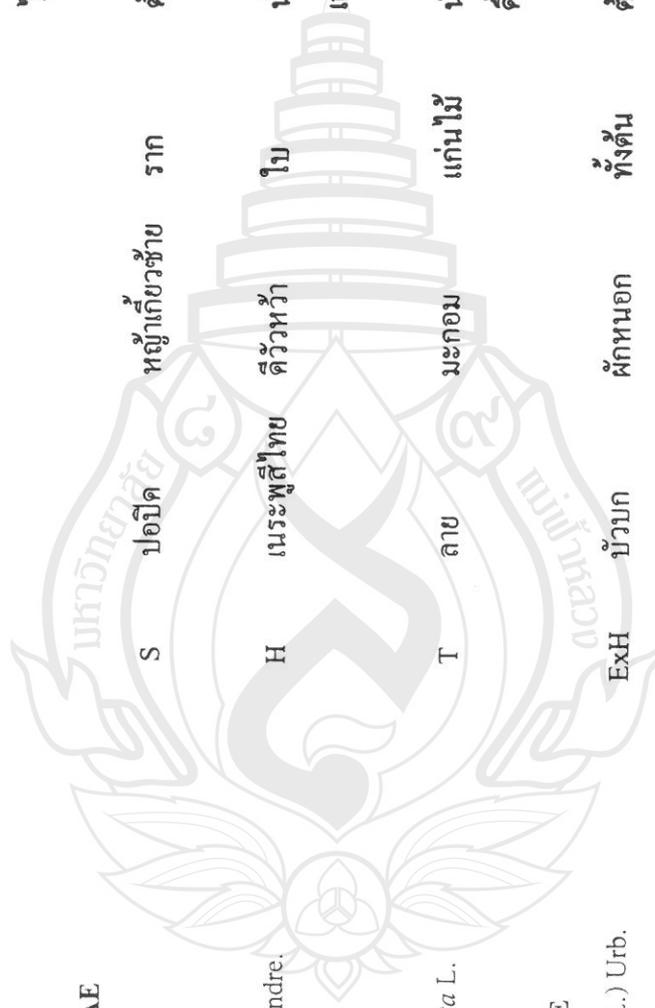
Microcos paniculata L.

T ลาย มะกอม
 นำแก่นไม้ 3-7 ชิ้น มาแช่กับข้าวเจ้าสาร คั้นน้ำดื่มแก้เจ็บท้อง

UMBELLIFERAE

Centella asiatica (L.) Urb.

ExH บัวบก ผักหนอก
 คั้นรวมกับข้าวเจ้า คั้นน้ำดื่มหรือใช้ต้นสดแช่น้ำดื่ม แก้ร้อนคอ เจ็บคอ

ตารางที่ 4.2 พืชสมุนไพร (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

VERBENACEAE

Sphenodesme pentandra Jack

ช่อสะพาย
ช่อสะพายคาว
ช่อสพายคาว
ใบ
ตักแห้ง 2-3 แคน บั้ง โพนเหลืองหอม
นำมาต้มทำน้ำชาดื่มบำรุงกำลัง

ZINGIBERACEAE

Boesenbergia rotunda (L.) Mansf.

H กระชาย
กระชายดำ
เหง้า

Curcuma qeruginosa Roxb.

H ว่านมหาเมฆ
ขมิ้นดำ
หัว

Curcuma mangga Valetton & Zijp

ExH ขมิ้นขาว
ขมิ้นขาว
เหง้า

Zingiber montanum (Koenig) Link ex

H ไพล
ว่าน
เหง้า

Dietr.

ตั้มน้ำดื่ม แก้ปวดหลัง ปวดเอวและ
กระเพาะปัสสาวะอักเสบ

Zingiber ottensii Valetton

H ไพลดำ
ว่านดำ
หัว

ใช้หัวฝนทาท้องและคั้นน้ำกินเวลาปวดท้อง

4.3 พืชเศรษฐกิจ

อาชีพส่วนใหญ่ของชาวไทลื้อ หมู่บ้านท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงรายยังคงเป็นอาชีพเกษตรกรรม มีพื้นที่เกษตรกรรมส่วนใหญ่อยู่ในเขตภูเขาสูงชัน ภูมิอากาศค่อนข้างหนาวเย็นตลอดปีสามารถทำการปลูกได้ทั้งพืชสวนและพืชไร่ โดยพืชสวนที่นิยมปลูกมีประมาณ 3 ชนิด โดยเรียงลำดับพื้นที่ปลูกมากที่สุด ได้แก่ ส้มโอ (*Citrus maxima* (Burm. f.) Merr.) ลำไย (*Dimocarpus longan* Lour. subsp. *longan* var. *longan*) และส้มเขียวหวาน (*Citrus reticulata* Blanco) ซึ่งส้มโอเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีชื่อเสียงของชาวอำเภอเวียงแก่นทำให้มีการจัดงานส้มโอประจำอำเภอทุกปี แต่ในช่วง 3-5 ปีที่ผ่านมาเกษตรกรประสบกับปัญหาการขาดผลผลิตตกต่ำ เนื่องจากเกิดภาวะผลผลิตถ่นตลาดและผลผลิตที่ได้มีคุณภาพน้อย โดยพ่อค้าคนกลางมักตัดสินคุณภาพจากรสชาติ ขนาดผล และเปลือกผล ซึ่งปัญหาเปลือกผลมีการติดเชื่อเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้พ่อค้าคนกลางกดราคา ซึ่งในเรื่องนี้ควรมีการทำการศึกษาวิจัยเพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรต่อไป นอกจากนี้พื้นที่การปลูกส้มเขียวหวานจะลดลงทุกปี เนื่องจากปริมาณผลผลิตที่ได้มีจำนวนน้อยมากจึงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงจากการปลูกส้มเขียวหวานมาเป็นปลูกส้มโอซึ่งส่งผลทำให้ปริมาณของส้มโอเกิดภาวะถ่นตลาด ส่วนพื้นที่ราบทั่วไปยังคงปลูกพืชไร่ทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว (*Oryza sativa* L.) ไร่รับประทานเองในช่วงฤดูฝน สำหรับพืชไร่ที่ปลูกไว้เพื่อการจำหน่ายเป็นหลักได้แก่ ข้าวโพด (*Zea mays* L.) ถั่วแขก (*Phaseolus vulgaris* L.) และ ผักกาดเขียวปลี (*Brassica juncea* Czern.)

4.4 พืชประกอบพิธีกรรม

ส่วนใหญ่ชาวไทลื้อในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหญิงและชายจะไปทำบุญถือศีลในวันพระ งานบุญ หรือพิธีกรรมต่าง ๆ มักนิยมนำดอกไม้ที่มีสีสดสวยชนิดต่าง ๆ ไป ซึ่งสามารถพบได้ทั่วไปตามบริเวณหมู่บ้าน อาทิ หงอนไก่ไทย (AMARANTHACEAE: *Celosia argentea* L.) บานไม่รู้รุ่ย (AMARANTHACEAE: *Gomphrena globosa* L.) ถิ่นทม (APOCYNACEAE: *Plumeria rubra* L.) กาสะลองคำ (BIGNONIACEAE: *Radermachera ignea* (Kurz) Steenis) หางนกยูงฝรั่ง (CAESALPINACEAE: *Delonix regia* (Boj. ex Hook.) Raf.) พวงไข่มุก (CAPRIFOLIACEAE: *Sambucus simpsonii* Rehder) ความเรือง (COMPOSITAE: *Tagetes erecta* L.) บานชื่น (COMPOSITAE: *Zinnia violacea* Cav.) คนทีสอ (LABIATAE: *Vitex trifolia* L.) บานเย็นหรือดอกหาวแห้ง (NYCTAGINACEAE: *Mirabilis jalapa* L.) ดอกเข็มทั่วไป (RUBIACEAE: *Ixora* spp.) นอกจากนี้ยังสามารถนำไปไม้ที่มีสีสดสวยไปทำบุญและประกอบพิธีกรรมได้ เช่น โกลส (EUPHORBIACEAE: *Codiaeum variegatum* Blume) นอกจากนี้หากดอกไม้ใดมีกลิ่นหอมมากผู้เฒ่าผู้แก่มักนิยมนำมาประดับมวยผม อาทิ จำปาเหลือง

(MAGNOLIACEAE: *Michelia champaca* L.) มะลิ (OLEACEAE: *Jasminum sambac* (L.) Aiton) มหาหงส์หรือหายเหิน (ZINGIBERACEAE: *Hedychium coronarium* J.Konig) ชาวไท้อังคมี ความเชื่อในเรื่องของผี อำนาจเหนือธรรมชาติบางหากต้องการพรมน้ำมันต้องไ้ดินขนาดใหญ่ (COMPOSITAE: *Blumea balsamifera* (L.) DC.) และยังไ้ดินขนาดใหญ่ไ้สตรียูเคิมนั่งเพื่อไม่ให้ผีเข้าใกล้ เมื่อเด็กเกิดใหม่มาผู้เฒ่าผู้แก่ไ้ดอกอัญชัน (PAPILIONACEAE: *Clitoria ternatea* L.) สดขี้แล้วทาบริเวณจอนเด็กไ้ขนขึ้นและไ้ดอกสดไปทำบุญได้ หากเป็นพิธีในสมทไ้ ไมยราพต้น (MIMOSACEAE: *Mimosa pigra* L.) ทำเป็นพวงรัด พิธีการบางอย่างไ้พีชเหมือนกัน กับชาวบ้านภาคเหนือทั่วไป เช่นในการรดน้ำคำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวันสงกรานต์มีการไ้ส้มป่อย (MIMOSACEAE *Acacia concinna* (Willd.) DC.) หันเป็นท่อนแช่น้ำ สายสิญจน์จ้ต้องทำจากต้นฝ้าย (MALVACEAE: *Gossypium herbaceum* L.) นอกจากนี้ยังมีดินไ้บางชนิดเกี่ยวข้องกับความเชื่อ เช่น ช้เรือดหรือฝักปู้ย่า (*Caesalpinia mimosoides* Lam.) ไ้ฝักแก่ทำนายฝนโดยดูขมเมล็ดในฝัก ถ้าเมล็ดอยู่บริเวณโคน จะมีฝนหัวปี เมล็ดอยู่ตรงกลางจะมีผลกลางปี และถ้าเมล็ดอยู่ด้านบนท้าย จะมีฝนท้ายปี

4.5 พืชประโยชน์อื่น ๆ

พืชประโยชน์อื่น ๆ แสดงในตาราง 4.3 มีทั้งหมด 43 ชนิด 25 วงศ์ ฝักแฉับ *Oxalis corniculata* L. ชาวไท้ลื้อนำต้นมาขัดภาชนะหรือเครื่องประดับเงินหรือทอง เพื่อขจัดคราบหมองคล้ำและไม้ให้ดำ เช่นเดียวกับชาวไท้ลื้อในหมู่บ้านเฮี้ย จังหวัดน่าน (จันทราภักย์, 2549) แต่ในประเทศไทยลาวไ้ต้นฝักแฉับเป็นพืชสมุนไพรรักษายาอาการเกี่ยวกับโรคปวดในข้อ (rheumatism) โดยนำต้นแช่น้ำดื่มรวมกับพืชอีก 3 ชนิด (Libman, Bouanmanivong, Southavong, Syhara, and Soejarto., 2006)

4.6 พืชที่มีประโยชน์มากกว่า 1 ด้าน

นอกจากนี้แล้วพบว่ยังมีหลายชนิดที่มีประโยชน์หลายด้านอาทิ เป็นทั้งพืชอาหารและพืชสมุนไพร ทั้งหมด 16 ชนิด ได้แก่ น้อยหน่า (*Annona squamosa* L.) มะกอก (*Spondias pinnata* (L.f.) Kurz) จุกโรหิณี (*Dischidia major* (Vahl) Merr.) ตะไคร้ (*Cymbopogon citratus* Stapf) เนียมหูเสื่อ (*Plectranthus amboinicus* (Lour.) Spreng.) ข่อย (*Streblus asper* Lour.) ฝรั่ง (*Psidium guajava* L.) มะเฟือง (*Averrhoa carambola* L.) ทับทิม (*Punica granatum* L. var. *granatum*) คันทร้ง (*Colubrina asiatica* L. ex Brongn.) หญ้ายาเยา (*Lygodium flexuosum* (L.) Sw.) ต้อยคั้ง

(*Solanum spirale* Roxb.) ถย (*Microcos paniculata* L.) บัวบก (*Centella asiatica* (L.) Urb.) ขมิ้น
ขจร (*Curcuma mangga* Valeton & Zijp) โพล (*Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr.)

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะนิสัย ชื่อสามัญ ส่วนที่ใช้

ACANTHACEAE

Strobilanthes cusia (Nees) Kuntze

ใบ ดิน
 ทุบพอแตกหมักในน้ำประมาณ 1 สัปดาห์
 กรองเอาแต่น้ำมาช้อมผ้าฝ้าย

ARACEAE

Colocasia spp.

ทั้งต้น
 หั่นต้มจนละเอียดเป็นอาหารหมู

BOMBACACEAE

Ceiba pentandra (L.) Gaertn.

ผล
 นำนุ่นมาขัดใส่ที่นอนและหมอน

BALSAMINACEAE

Impatiens balsamina L.

ดอก ผล
 เด็กเอาผลมาบีบแตกเล่น หรือหนีบหูเล่น

CHLORANTHACEAE

Chloranthus erectus (Buch-Ham.)

ต้น
 ปลูกประดับตามบ้านเรือนให้มีกลิ่นหอม
 โดยเฉพาะเวลากลางคืน

COMPOSITAE

Tagetes erecta L.

ดอก
 ทำสีช้อม

Zinnia violacea Cav.

ต้น ดอก
 ปลูกประดับเป็นแปลง

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง

CONVOLVULACEAE

Argyria nervosa (Burm. f.) Boj.

ExC ใบระบาศ เครื่องเขาลง ต้น

ปลูกประดับตามบ้านเรือน

DIPTEROCARPACEAE

Shorea obtusa Wall. ex Blume

T ไม้เต็ง ไม้แฉะ

สร้างบ้านเรือน เช่น ไม้กระดาน เพดาน ฝา
บ้านและใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง
ทำพื้น ถ่าน

Shorea siamensis Miq.

T รั้ง

เนื้อไม้

EUPHORBIACEAE

Codiaeum variegatum Blume

ExS โกสน โกศด

ต้น

ปลูกประดับบ้านเรือน

Jatropha curcas L.

ExS/ST สมูตำ

ต้น

ยอดไปป้อนหรือใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ
ปลูกทำรั้ว

FAGACEAE

Castanopsis argyrophylla King ex

T ก่อหุ้ม ก่อ

ก้านใบ

เด็กนำก้านมาหักเป่าเล่นทำเป็นฟอง
นำมาทำเมี่ยง

Hook.f.

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ

ส่วนที่ใช้

GRAMINEAE

<i>Bambusa nutans</i> Wall.	B	ไผ่ขง	ต้นbung	ต้นแก่	ทำวัสดุและเครื่องมือใช้ เช่น จักสาน จักตอก มัดกล้าทำแคร่ อุปกรณ์หาลา
<i>Imperata cylindrica</i> (L.) P.Beauv.	G	หญ้าคา	หญ้าคา	ต้น	นำมาตากแดดแล้วไปใช้มุงหลังคา
<i>Thysanolaena maxima</i> Kuntze	G	ตองกง	แงมยู	ก้านช่อ	นำมาทำไม้กวาด
<i>Bambusa blumeana</i> Schult.f.	B	ไผ่สีสุก	ไผ่สีสุก	ดอก	ทำวัสดุและเครื่องมือใช้ เช่น จักสาน จักตอก
<i>Dendrocalamus brandisii</i> (Munro) Kurz	B	บงใหญ่	ไม้ขง	ต้นแก่	มัดกล้าทำแคร่ อุปกรณ์หาลา
<i>Gigantochloa albociliata</i> (Munro) Munro	B	ไผ่ไร่	ไม้ไร่	ต้นแก่	ทำวัสดุและเครื่องมือใช้ เช่น จักสาน จักตอก มัดกล้าทำแคร่ อุปกรณ์หาลา
LABIATAE					
<i>Vitex trifolia</i> L.	S	คนทีสอ	ชาทอง	ดอก	ปลูกประดับรั้วบ้าน

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย

ชื่อพื้นเมือง

LEGUMINOSAE-CAESALPINIOIDEAE

Albizia xylocarpa (Kurz) Craib

ไม้เนื้อไม้ ใช้ในงานก่อสร้างและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ไม้กระดานบ้าน ไม้เท้า

Caesalpinia digyna Rottler.

เมล็ด เด็กนำมาเมล็ดคั้นในมาแล่น

Senna siamea (Lam.) Irwin & Bameby

เมล็ด เมล็ด ค้าขอมฝ้ายได้สีดำ ปลูกประดับบ้าน

LEGUMINOSAE-MIMOSOIDEAE

Acacia concinna (Willd.) DC.

ฝักแก่ หักเป็นท่อนๆ ใส่ในน้ำปลาทำน้ำอม นำหอมสำหรับรดน้ำค้ำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวัน สงกรานต์ ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ

Samanea saman (Jacq.) Merr.

เนื้อไม้ ไม้เนื้ออ่อนใช้ในการทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ เช่น โต๊ะ เก้าอี้

LEGUMINOSAE-PAPILIONOIDEAE

Clitoria ternatea L.

ดอก ผู้เฒ่าผู้แก่ใช้ดอกสดขยี้แล้วทาบริเวณงอน เด็กให้ขยี้กิน ใช้ทำสีข้อมขนม

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ชื่อสามัญ	ถิ่นกำเนิด	ส่วนที่ใช้	ประโยชน์
<i>Indigofera tinctoria</i> L.	ExS	คราม	คราม	ใบ	ใบนำมาทำสีย้อมผ้า (เกลือหมักย้อม)
<i>Mimosa pigra</i> L.	ExS	ไมยราพ	ต้นราบยักษ์	ต้นแก่	ใช้ทำพื้น ถ่าน ต้นเล็ก ๆ สวย ๆ ใช้ทำ ตะกร้า พวงหรีด
<i>Phyllocarpus longipes</i> (Craib) Schindl.	US	ต้น เกิดคปลา	กอทางไถ่	ใบ	เด็กใช้ส่วนของใบประดับที่แก่แล้วมาเล่น
<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz	T	ประดู่	ประดู่	ประดับ เนื้อไม้	เป็นไม้โดยการเสียบไว้ที่ต้น ใช้ในงานก่อสร้างและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น สร้างบ้าน ทำโต๊ะและอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ
MAGNOLIACEAE					
<i>Michelia champaca</i> L.	ST	จำปา	จำปาเหลือง	ดอก	มีกลิ่นหอมแรงนิยมปลูกไว้ในบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่นำมาแหนหน้า
MALVACEAE					
<i>Gossypium herbaceum</i> L.	ExS	ฝ้าย	ฝ้าย	ดอก	ปั่นแล้วทอเป็นผ้าฝ้าย, ทำผ้าผูกข้อมือ, สายสิญจ์เวลาวัคมีประเพณียกช่อฟ้า

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้
MENISPERMACEAE			
<i>Tinospora crispa</i> (L.) Miens ex Hook. f. & Thomson	C	บอระเพ็ด	จุ่มจะริง
<i>Broussonetia papyrifera</i> Vent.	ST	ปอกระสา	สา
NYCTAGINACEAE			
<i>Mirabilis jalapa</i> L.	ExH	บานเย็น	ดอกหาว
OLEACEAE			
<i>Jasminum sambac</i> (L.) Aiton	ExC	มะลิ	มะลิ
OXALIDACEAE			
<i>Oxalis corniculata</i> L.	ExH	ตั้งถิ่น	ตั้งถิ่น
PALMAE			
<i>Areca catechu</i> L.	P	หมาก	หมาก
PIPERACEAE			
<i>Piper betle</i> L.	C	พุด	ใบปู

มัดหัวงูไม่ให้มันลกรูจะมึงไม่ให้ขยไม่หนี

นำมาทำกระดาษสา, ยอดนำมาต้มเป็น

ยอด อาหารหมู

ดอก ดอกประดับบ้านเรือน

ปลูกประดับตามบ้านเรือน

ใช้จัดเงินหรือทองไม่ให้หมองหรือดำ

เข้าหมากสำหรับผู้เผ่าผู้หญิงไว้เคี้ยวกิน

นั่งหรือใบคียบใช้เข้าหมากเคี้ยวสำหรับผู้เผ่า

ตารางที่ 4.3 พืชประโยชน์อื่น ๆ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์

ลักษณะวิสัย ชื่อสามัญ ชื่อพื้นเมือง ส่วนที่

POLYPODIACEAE

Platyserium holttumii de Jonch. & Hennipman EF ชายผ้าสีดำ เขากวาง/ก่อง ใบ เข้ายาได้หลายอย่าง

RUBIACEAE

Ixora javanica (Blume) DC.

ExS เข็มทอง ดอกจิม ดอก บลูกประดับบ้านเรือน

SOLANACEAE

Solanum erianthum D. Don

S/ST ดับขาง บำเส็ก ใบ ใช้มาปั่นเป็นแป้งหรือถั่วมาไม่ให้คมีอ

STRYCHNACEAE

Strychnos nux-vomica L.

ST แสดลงใจ มะตัง ผล เด็กนำผลมาเล่น

หมายเหตุ

AqH หมายถึง

ไม้ล้มลุกที่อาศัยอยู่ในน้ำ

AqF หมายถึง

ผักกูดที่อาศัยอยู่ในน้ำ

B หมายถึง

ไม้ไผ่

C หมายถึง

ไม้เถา พืชที่ต้องอาศัยสิ่งอื่นเป็นหลักในการเลื้อยพันเสมอ

CtH หมายถึง

พืชที่ลำต้นทอดคดลานไปตามดิน หิน หรือลำต้นไม้ และมีรากเกิดขึ้นตาม

CF หมายถึง

ผักกูดที่ลักษณะเลื้อยพัน

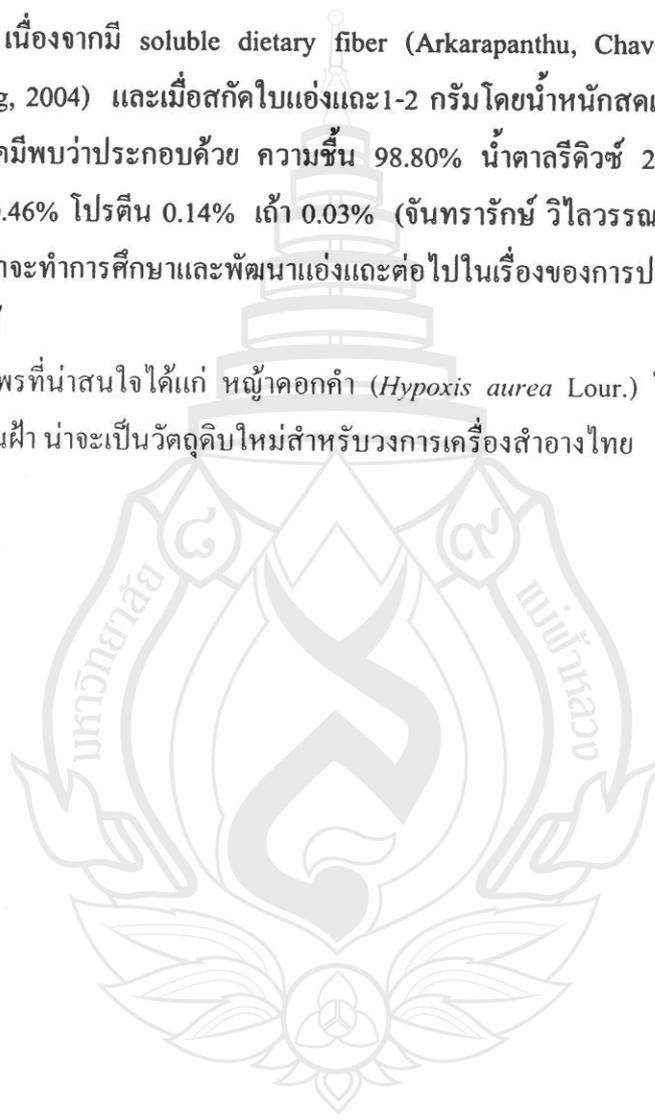
CP	หมายถึง	หมากหรือปาล์มที่ลักษณะคล้ายพืชมะพร้าว
Ex	หมายถึง	พืชที่มีถิ่นกำเนิดจากต่างประเทศ
EO	หมายถึง	กล้วยไม้ที่เกาะอาศัยอยู่บนต้นไม้
F	หมายถึง	ผักกูดหรือเฟิน
EF	หมายถึง	ผักกูดที่เกาะอาศัยอยู่บนต้นไม้
G	หมายถึง	หญ้า รวมทั้งกกต่าง ๆ
H	หมายถึง	พืชล้มลุก พืชที่ไม่เนื้อไม้ ลำต้นไม่แข็งแรง
HC	หมายถึง	ไม้เถาล้มลุก
PaHC	หมายถึง	กาฝากเถาล้มลุก
S	หมายถึง	ไม้พุ่ม พืชที่มีเนื้อไม้และแตกกิ่งก้านสาขาในระดับใกล้เคียงกับพุ่มไม้หรือเป็นพุ่ม
S/ST	หมายถึง	ไม้พุ่มกึ่งไม้ยืนต้นขนาดเล็ก
S/T	หมายถึง	ไม้พุ่มกึ่งไม้ต้น
ST	หมายถึง	ไม้ต้นขนาดเล็ก
ScanS	หมายถึง	ไม้พุ่มที่เลื้อยทอดลำต้นเกาะเกี่ยวขึ้นไป
T	หมายถึง	ไม้ยืนต้น
TerF	หมายถึง	ผักกูดที่อาศัยอยู่ตามพื้นดิน
US	หมายถึง	ไม้พุ่มขนาดเล็ก

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อ หมู่บ้านท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย พบพืชอาหารที่มีศักยภาพที่สามารถจะพัฒนาให้กลายเป็นวัตถุดิบหรือผลิตภัณฑ์ใหม่ในการรับประทานเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ ได้แก่ ต้นกรุงบาดาลหรือแอ่งแฉะ (*Cyclea barbata* Miers) เนื่องจากว่าน้ำคั้นจากใบแอ่งแฉะมีลักษณะเป็นเจลาตินแข็งคล้ายกับผลิตภัณฑ์จากบุก เนื่องจากมี soluble dietary fiber (Arkarapanthu, Chavasit, Sungpuag, and Phuphathanaphong, 2004) และเมื่อสกัดใบแอ่งแฉะ 1-2 กรัมโดยน้ำหนักสดแล้วนำไปวิเคราะห์หาองค์ประกอบทางเคมีพบว่าประกอบด้วย ความชื้น 98.80% น้ำตาลรีดิวซ์ 2.27% คาร์โบไฮเดรต 1.02 % ไฟเบอร์ 0.46% โปรตีน 0.14% ไขมัน 0.03% (จันทรรักษ์ วิไลวรรณ ฐิติกรณ และเอกชัย, 2549) ดังนั้นน่าจะทำการศึกษาและพัฒนาแอ่งแฉะต่อไปในเรื่องของการปรับปรุงผลิตภัณฑ์เป็นอาหารพร้อมดื่มได้

พืชสมุนไพรที่น่าสนใจได้แก่ หญ้าดอกคำ (*Hypoxis aurea* Lour.) ใช้หัวตำผสมกับเกลือแล้วนำมาทาบริเวณผิวหนัง น่าจะเป็นวัตถุดิบใหม่สำหรับวงการเครื่องสำอางไทย

บรรณานุกรม

- กมลพร สงมี. 2543. การถ่ายทอดความรู้ในการใช้สมุนไพรที่มีผลต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและการพึ่งพาตนเอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร. 2544. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: อรุณสกาลาดพร้าว.
- จันทร์รักษ์ โควรานนท์. 2541. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อ ม้ง และเข่าในบางพื้นที่ของจังหวัดน่าน.
- จันทร์รักษ์ โควรานนท์. 2550. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านบริเวณรอบ ๆ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง. รายงานวิจัย สำนักวิชาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- จันทร์รักษ์ โควรานนท์ วิไลวรรณ ศักดิ์ดี ฐิติกรณ์ กันทะมา และเอกชัย ชูเกียรติโรจน์. 2549. การวิเคราะห์คุณสมบัติทางเคมีของ “แอ่งแฉะ” อาหารพื้นเมืองของไทลื้อ จ.เชียงราย ประเทศไทย . การประชุมวิชาการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 32.
- จิตติพร ทรรศนิยากร. 2540. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวเขาเผ่าอาข่า หมู่บ้านคอยสะโงะ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. ปัญหาพิเศษปริญญาตรี. ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่.
- จิตาพร นัยดีบและฐิติรัตน์ สุวรรณ. 2543. การสำรวจอนุกรมวิธานไม้ยืนต้นในป่าชุมชนบ้านป่าสักงาม 2 ตำบลดงมหาวัน กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย. รายงานการวิจัย วิทยาศาสตร์บัณฑิต โปรแกรมชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงราย. เชียงราย.
- จุฑารัตน์ แก้วไฉญญาและลำเจียก น้านสระ. 2544. การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของพรรณไม้ยืนต้นในสถาบันราชภัฏเชียงราย ตำบลบ้านคู้ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ส่วนที่ 2. รายงานวิจัย วิทยาศาสตร์บัณฑิต โปรแกรมวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏเชียงราย. เชียงราย.
- ชูศรี ไตรสนธิและอาริทรรัตน์ ไตรสนธิ. 2542. การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนกลุ่มน้อยเผ่าต่าง ๆ บนดอยแม่สะลอง รายงานวิจัย คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธัญยากรณ์ ธรรมวงษ์และอรสา พริกศรี. 2542. การสำรวจพืชผักพื้นบ้านที่รับประทานได้ในหมู่บ้านทุ่งคิ้ว ตำบลภูซาง กิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา. รายงานวิจัยวิทยาศาสตร์

- บัณฑิต โปรแกรมวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏ
เชียงราย. เชียงราย.
- นภาพร เสมอใจและวศินา บุตรหล่อ. 2544. รายงานการวิจัยวิทยาศาสตร์บัณฑิต โปรแกรม
วิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏเชียงราย. เชียงราย.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2547. 30 ชนิดในเชียงราย. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เล็ก แสงมีอานุภาพ ศรีวรรณ ไชยสุข และ นางสาวจิตติพร ทรรศนียากร. 2544. พฤษ
ศาสตร์พื้นบ้านในตำบลทุ่งก่อ กิ่งอำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงราย. รายงานการวิจัย
สถาบันราชภัฏเชียงราย. เชียงราย.
- สมเจตน์ วิมลเกษม. 2535. ไม้เถาเมืองน่าน. การประชุมสัมมนาวิชาการเรื่องมรดกสิ่งทอไม้เถากับ
บริบททางสังคม วัฒนธรรมในล้านนา. ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน.
- เสถียร ฉันทะ. 2542. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพร:
กรณีศึกษาในวิถีชีวิตชุมชนไม้เถา จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- แสวง มาละแซม. 2544. ประวัติศาสตร์คนของย้ายแผ่นดิน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร.
- Al-Qura'n, Saleh. 2005. Ethnobotanical survey of folk toxic plants in southern part of Jordan.
Toxicol. 46: 119-129.
- Arkarapanthu A, Chavasit V, Sungpuag P, and Phuphathanaphong L. 2005. Gel extracted from
Khruca-ma-noi (*Cyclea barbata* Miers) leaves: chemical composition and gelation
properties. Journal of the Science of Food and Agriculture. 85, 10: 1741-1749.
- Asase, Alex, Oteng-Yeboah, Alfred A., Odamtten, George T., and Simmonds, Monique S.J.
2005. Ethnobotanical study of some Ghanaian anti-malarial plants. Journal of
Ethnopharmacology. 99: 273-279.
- Beloin, N., Gbeassor, M., Akpagana, K., Hudson, J., Soussa, K. de., Koumaglo, K., and Arnason,
J. Thor. 2006. Ethnomedicinal uses of *Momordica charantia* (Cucurbitaceae) in Togo
and relation to its phytochemistry and biological activity. Journal of
Ethnopharmacology. 96: 49-55.
- Bhattarai, N.K. 1992. Folk Anthelmintic Drug of Central Nepal. Journal of
Ethnopharmacology. 30, 2: 145-150.

- El-Hilaly, Jaouad., Hmammouchi, Mohamed., and Lyoussi, Badiâa. 2003. Ethnobotanical studies and economic evaluation of medicinal plants in Taounate province (Northern Morocco). *Journal of Ethnopharmacology*. 86: 149-158.
- Girach, R.D., Siddiqui, Aminuddin, P.A., and Khan, Subhan A. 1994. Traditional Plant Remedies among the Kondh of District Dhenkanal (Orissa). *Journal of Ethnopharmacology*. 32, 3: 247-285.
- Holdworth, David K. 1992. A preliminary study of Medicinal Plants of Easter Island, Saurth Pacific. *Journal of Ethnopharmacology*. 30, 1: 27-32.
- Holdworth, David . and Balun, Lawong. 1992. Medicinal Plants of the East and West Sepik Provinces, Papua New Gunea. *Journal of Ethnopharmacology*. 30, 3: 218-222.
- Li, B., Gilbert, Michael G., and Stevens W. Douglas. 2007. *Asclepiadaceae*. [Online]. Available: <www.efloras.org>. (23 March 2007)
- Li, Sumei., Long, Chunlin., Liu, Fengyan., Lee, Sangwoo., Guo, Qi., Li, Rong., and Liu, Yuheng. 2006. Herbs for medicinal baths among the traditional Yao communities of China. *Journal of Ethnopharmacology*. 108: 59-67.
- Libman, A., Bouanmanivong, S., Southavong, B., Sydara, K., and Soejarto., D.D. 2006. Medicinal plants: An important asset to health care in a region of Central Laos. *Journal of Ethnopharmacology*. 103: 303-311.
- Lu. H.M., Liang. Y.Z., Yi. L.Z., and Wu. X.J. 2006. Anti-inflammatory effect of *Houttuynia cordata* injection. *Journal of Ethnopharmacology*. 104, 1-2: 245-249.
- Lukhola, Caterine W., Simmonds, Monique S.J., and Paton, Alan J. 2006. *Plectranthus*: A review of ethnobotanical uses. *Journal of Ethnopharmacology*. 103, 1: 1-24
- Mossa. Jaber S., Rafatullah. S., Galal. Ahmed M., and Al-Yahya. A.A. 1995. Pharmacological Studies of *Rhus retinorrhaca*. *Journal of Ethnopharmacology*. 33, 3: 242-246
- Sikarwar, R.L.S., Bajpai, A.K., and Painuli, R.M. 1994. Plants Used as Veterinary Medicines by Aborigines of Madhya Pradesh, India. *Journal of Ethnopharmacology*. 32, 3: 252-255.

